

NÉPKISEBBSÉGI POLITIKA AZ UTÓDÁLLAMOKBAN

Irtai: PAÁL ÁRPÁD

Irtam egykor, hogy a magyarság életére ráterhelődött nyugat-germániséget a háboru mintegy céltudatosan, az emberiségi fejlődés biológiai rendjével választotta le a magyarságról s kegyetlenül megszükitette ugyan a magyar népiség államterületét, de egyuttal vissza is adta annak az önállóságot és szabadságot. A magyarság dolga már most, hogy Európa közepén olyan nagylelkű és olyan ragyogó el-irányozódást vállaljon, ami az ő új önállóságát és szabadságát a közép-európai népvibrációk kiegyenlítőjévé tudja tenni. A köznyugati germán hatalmi rendszer nyomásai alatt kifejlődött szolgáló világnézete helyett most már a maga hivatásérzetének bátrabb kifejtése, önállóságának a környező népek mindenikénél való megalapozása s evégett a népek demokratikus szövetségének a keresése és előmozdítása: ez lehet a magyarság számára a legjobb világnézet. Ezzel tud átszűrő közvetítője lenni a keleti szabadságvágyaknak a nyugati üzletszerűségek ridegségebe. Ugy tud kiképződni Európa közepén olyan néptestvérség, mely nem világhatalmi rendszerek uszályaként, hanem az összes népiségek kölcsönös szeretetéből, belső és önkéntes erőkből támad s így nem eshetik a hatalmi rendszerek bukásának kínos változása alá.*

Irtam továbbá ugyanakkor, hogy a magyarságnak ezt az élet-hivatását nemcsak az államában megmaradt törzsmagyarságnak, hanem az utódállamokba többmillió számmal átosztott népkisebbségi magyarságnak is harsonásan és legbuzgóbban kell hirdetnie és követnie. Sőt van még éppen az eldaraboltságba jutott magyar népkisebbségeknek egy különös nagy feladatuk. *Az, hogy megszerezzék az örökké áruva és örökké testvértelen Magyarországának a környező népek őszinte testvérségét.* A szétdaraboltságok mintegy mandatóriusai s az új államokba beleidegződő lelki szervei a megmaradt törzsmagyarságnak; a népek lelke diplomáciájának az alakulatai, hogy fölkeltsék és folytonossá tegyék a mindenirányú népszövetség megvalósulását. A dunai konföderációt, az európai egyesült államok rendszere felé való megindulást és ehhez minden népiségnek a maga nemzeti szabadságai szerint való elhelyezkedést. Ezt kell kívánnunk, ezért kell az új államokban politikai cselekvésbe is lépniünk, hogy ennek a föderációs távlatnak az emberiségi szempontból való nagyságát és minden fájdalommal nemzetezésre ható kiegyenlítését megértessük. Ezt kell megcselekedniünk.

Így irtam múlt év karácsonyakor és ezekre kell visszaemlékezniem, amikor a trianoni békeszerződés nemzetközi joggá való szilárdulásának az aktuálításához érkezünk. Mikor a Habsburg-nyugatiság békerontó visszatérése kísérletét is a törzsmagyarság állama éppen

* Lásd a *Napkelet* 1920. évi karácsonyi számában „A magyarság világnézete“ c. tanulmányt.

a környező államok ellenérzései miatt elfogadni nem tudta. Mikor ennek a törzsmagyarságnak is a környező államok külpolitikája szerinti igazodást el kellett kezdenie, s evégett Csehszlovákiával mélyreható tárgyalásokba, szinte egy új békekötésbe kellett belemerülnie. És mikor ott állunk, hogy ez az új békekötés mintegy példamutató előzményként komolyodik ki a többi utódállamok számára is. A törzsmagyarságot is, az összes környező utódállamokat is a történelem sodra hajtja az *egyedül lehetséges* kibontakozás irányába, a népek testvériségének államszövetségi intézményesítése felé.

Persze, hogy sok és talán keserves az út odáig, de megkezdődött. Talán a megkezdésben is több a kényszerűség, mint az önként való jóakarattal, de ennek a kicsírázása is meg fog kezdődni. És éppen az önként való jóakarattal, az erre való felátásnak, a belátás nyomán a meggyőződésnek, a meggyőződés nyomán az átérzésnek, s az átérzés nyomán még a lelkesülésnek, az új államokban felébredő nemzeteszmények rajongásának is föl kell támadnia, hogy az emberiség magasabb rendű haladásainak az új Középeurópa mintegy életforrásául szolgálhasson. Ilyen lelki átváltozásokért és magasabb eszmények iránti megtisztulásokért az „intra és extra muros“ vétkeiségeiből kölcsönösen ki kell szabadulnunk, a nemzeti elfogultságokat ki kell magunkból nevelnünk. A nemzeteszmények nem a más nemzetek eszményei gyűlöletéből kell hogy lélekezést kapjanak, hanem minden hasonló eszmény szeretetéből kell hogy örökös és kölcsönös emelkedéshez jussanak. Az utódállamok magyarságának is, mint minden más népkisebbségének ki kell a maga új államaiban a maga nemzeti szabadságát küzdenie, hogy ilyen fejlődésre hatni tudjon. Viszont a megmaradt törzsmagyarság államának is az utódállamok számára őszinte megnyugtatóssal kell hatnia, hogy az ilyen nemzeti szabadságok kiképződését bosszúpolitikára kihasználni és felbuztatni nem akarja, hanem éppen ellenkezően: ezekkel a nemzeti szabadságokkal a néptestvérség egymásba szövődéseit kívánja fenntartani. Az utódállamokban a népkisebbségi nemzeti szabadságok rendszere, a törzsmagyarság államában ennek a rendszernek a barátságos tiszteletben tartása és örökös megbecsülése: ez a kétoldalú kölcsönösség a közép-európai sokféle ethikum békéjének a titka. Ennek a sokféle ethikumnak nemzetiségi kérdésekké való kiéleződése volt a múlt baja. Viszont ezeknek a nemzetiségi kérdéseknek nemzeti szabadságokká emelése és e szabadságoknak az illető más-másnyelvű népek békeerejeként való megőrzése: ez a jövő orvossága a múlt bajára.

Ebből a fejlődési távlatból felismerhető az utódállamok magyar népkisebbségeinek most időszerűvé váló életfeladata is. Ezeknek a magyar népkisebbségeknek mindenütt olyan önálló nemzettestekké kell válniuk, melyek szervesen beilleszkednek az utódállamok közéletébe. Szervesen és hátsógondolatok nélkül. Nem állambontásra, hanem államépítésre, hogy a magyar népkisebbségi nemzetek éppen ez alkotó részvétel jogcímén követelhessék régi államukkal a gazdasági és kulturális összefüggést. Hogy lehessen így mélyseges erkölcsi alapja a magyar állam és a többi utódállamok közötti szövetségnek

a szövetségből fejlődő uniónak s az unióból fejlődő néptestvérségi békeállapotnak.

Tehát az idefejlesztő alkotó részvétel jogcímét kell megszerezniök a népkisebbségi nemzettesteknek. Hogyan szerzik meg? Egész népük munkájával, hogy a maguk nemzeti egyéniségét kifejlesszék s hogy e nemzeti egyéniségük útján elsősorban új államuk közéletének a nagyságára és magas színvonalára hassanak. Ennek az érdemszerző munkának nem maradhat el a jutalma, mert bármely állami élet magas színvonalának a kiépítése azt hozza magával, hogy az építők magukat is szellemi fensőbbiségre juttatják és egész állami környezetüket is megérelmlik a mind szélesebb összefüggések megértésére és szeretetére. Így érik el mindenütt, minden szomszédos utódállamban a magyar népkisebbségek nemzeti tömörülései, hogy a törzsmagyarság rokonszenvenessé tételét is elhatározóvá emeljék és örökkössé acélozzák.

Világos, hogy öntudatos és következetes népi munka kell ide. Az utódállamok másnyelvű népeivel való természetes együttérzések megtalálása és e természetes együttérzéseknek a további, rendszeres, legőszintébb ápolása. Nem olyan diplomatikus fondorkodás, mely mézes-mázos beszédekkel és formákkal csalogat, hanem a népek lelke diplomáciájának a kialakulása. A közös sorsot, a közös kenyérkereső küzdelmet, a nagy bonyadalmak közös elhárítását, a lelkek könnyezésének és a testek vérző sebeinek közös és kölcsönös megenyhítését kell vállalni. Nem lehet egyik nép sajtóját kihasználni a másik nép felüldítésére, nem szabad politikai és hatalmi sikerek végett egyik nép keservesebb lélekállapotát a másik nép irigylésére és gyűlöletére ráizgatni. Ez mind erőszakoltság és bűnös mesterkedés, mert a meglevő efemer indulatok alatt is a népek sejtő érzésvilágában az egymás iránti békeesség vágya vívódik. Az az életakarát, mely nem akar örökké félni a másiktól, hanem a másiktól is a nyílt életakarát kifejezését és az ezzel való összeférést óhajtja. Igen, a népek lelkétől semmi sincs távolabb, mint éppen az alattomoság, az egymást veszélyeztető szándékszövevény, a hátsó gondolatok országkormányzó rendszere. A nép lelke nem érti az ilyen fekete és homályos bonyolultságokat. Csak tud róla, hogy efélék viszik őt bajba. Azért nevezi az eddig képződött politikát, ezt az öncélú hatalmaskodást, ezt a lesbenálló Mefisztó-szellemet úri huncfutságnak. És azért szakadt ki a népek lelkéből valami kitörés-szerű egyetemességgel a rajongás, mikor a világbéke jelszavául kibontották a népek önrendelkezési jogának az ígérését.

Más lapra tartozik, hogy a népek önrendelkezési jogát, az emberiség különböző nemzetei nyílt életakarátának ezt a kölcsönös elismerését az öncélú politika, a régi szabású diplomáciai fondorlatok felülkerekedése elhomályosította. Itt az a fő, hogy ebben az eszmében minden nép megtalálta magát s minden elhomályosítás ellenére is nem fogja elfelejteni ezt a magáralálást. És az a fő, hogy a népek ezt a magukralálást keresik és tapogató kezük egymásba fog fonódni s különböző nyelven is megfogják érteni, hogy e különböző

nyelv miatt egymást nem szabad elzárniok az emberiség közös szabadságából, hanem ki-kínek a maga aránya és egyéb különöségei szerint kell részesednie ebből a közös jóból. Ez a demokrácia igazi értelme és efelé fog haladni a népek élni-akaró élni-tudása.

Ezzel-szemben van mondvcasinált demokratikus felfogás is, mely használja és koptatja a demokrácia jelszavait, de lélekből nem érzi át azokat és így nem is tudja megvalósítani. Az a politika, amely bármely népnek is, vagy bármely néprétegnek a természetes szabadságjogait elnyomja, vagy zavarttá teszi, hogy valakiknek, némelyeknek és keveseknek az akaratát erőszakolja a kormányzásban, — ez ha mindjárt a legnépesebb emberek kezében van is, lényegében ellentéte minden demokráciának. Népvédelem, államvédelem s hasonló nagy dolgok védelme címén lehet talán mentségeket mondani az eféle antidemokratikus politika javára, de a mentetetőzésben benne van annak az elismerése, hogy az eféle politikai módszer állandó nem lehet. Úgy Magyarországon, mint az utódállamokban megvan a kormányzatoknak az a hibája, hogy mindnyájan demokrácia-ellenes, vagy áldemokratikus irányokkal dolgoznak. Sehol nincs kellő szabadság, sehol nincs a népek lelkének kellő felmagasodása és egymásra találása. Az egymás között meginduló tárgyalásokban is ennek az alaphibának a kiágazásai dolgoznak, kölcsönös bizalmatlanságok és a hátsó gondolatok diplomatizálása folyik s nem a különböző népek lelkének egymás felé irányuló szabad kitérülése. Ebben pedig olyan hiba van eltemetve, mely ugyan a történelmi jövőd kialakulását meg nem másíthatja, de oktalantul mégis késleltetheti. És ez a késleltetés jórészt az utódállamok népkisebbségi nemzeteinek a terhére megy, ezek kialakulását teszi nehezzé és kínossá.

Ebből az állapotból kell, hogy következzen a népkisebbségi nemzeteknek, s különösen a magyar népkisebbségeknek egy újabb konkrét életfeladatra való ráeszmélése. Az, hogy ami a magyar és egyéb utódállamok tárgyalásaiban a demokráciából hiányzik, azt neki kell pótolnia. Neki kell pótolnia a maga szabadságjogaiért való nyílt akaratot, neki kell kiépítenie ez akaratnak államhü kifejezéseit, neki kell megszereznie szabadságjogaihoz új állama más népeinek az együttérését, s neki kell evégett megtalálnia az új államában való elhelyezkedés végleges megnyugvásait és együttalkotó békéjét. Ez mind és mind demokrácia, a nép szelid erejének a nagybékéjű közéletre való csoportosítása. Ehhez a magyar népkisebbségeknek is mindenütt meg kell találniok a maguk új államába őszintén és teljesen beilleszkedő önállóságukat, mely nem szolgál meghunyászkodás egy új államhatalom előtt (mert az ilyen meghunyászkodásban van a legtöbb hazugság), se nem a törzsmagyság lelkétől való elszakadás, hanem a régi és új népállapotoknak saját népkisebbségi nemzeti léte útján való összeegyeztetése.

Új helyzet ez, megkülönböztetés is és összetétel is. Sajátszerű helyzet, mely az új állam viszonyainak komoly és kötelességtudó felfogását is megköveteli, de megköveteli egyúttal azt is, hogy a magunk nemzeti egyéniségének kifejlesztését az új állam viszonyai-

nak az alkotó fejlesztése útján okvetlenül elérjük és gyarapítsuk. A nemzeti különbözőségek békéjét és további államszövetségi és emberiségi hatásait csak ezzel a saját szerű önállóság vállalásával tudjuk érvényesíteni. Ebből pedig következik az a fontos követelmény, hogy a népkisebbségi helyzetek kialakítását csupán csak a mostani diplomáciai alkudozások esetlegességeire rá nem bízhatjuk. Ezeknek a diplomáciai alkudozásoknak az eredményeképpen létrejöhetnek bizonyos egyezmények, melyek a kisebbségi helyzetet is szabályozzák. Ezt a szabályozást legfőljebb kiindulási pontnak ismerhetjük el, de nem olyan tényezőnek, mely befejezett ténnyet teremtett. A népkisebbségi nemzeteknek az efféle egyezményekkel szemben is a maguk politikai önállóságát, más megegyezésekre való lehetőségeit nyomatékosan fönni kell tartaniok s új államuk más népeivel a közélet megfelelő fejlesztésére az együttműködést és a kölcsönös hatásos folyamatát szabaddá kell tenniök. Egyszóval, nem szabad engedniök, hogy a diplomáciai alkudozások és különböző mesterfogások eredményeképpen kialakuló népkisebbségi egyezmények rájuk nézve lezárt és fejleszthetetlen jogmasszává váljanak. Ez a megkövesítés végzete lenne a népkisebbségi nemzetek szabadságának s így végzete lenne az új államok magasabbrendű kifejlődésének is.

Az emberiség béketávlata felé Középeurópa különböző népeinek az egymásmelletti szabadsága vezet. Ez az egymásmellettség és ez a kölcsönösség tehát nemcsak az illető népkisebbségi nemzeteknek az érdeke, hanem érdeke az egész emberiségnek. Így következik, hogy a népkisebbségi nemzeteknek még volt államuk diplomáciai eredményeivel szemben is fenn kell tartaniok cselekvési szabadságukat és önállóságukat. A magyar népkisebbségek is nem a diplomatizáló magyar kormányoknak, hanem a törzsmagyarország egész népiségének a lelki összefüggéseit kell hogy áthozzák új államuk többi népei felé. Csak így tisztulnak el a hátterek aggodalmai és bizalmatlanságai s csak így tud igazán demokratikussá lenni mindenütt a népkisebbségek politikája. Demokratikussá, vagyis néplelekből valóvá és minden népre áldást terjesztővé.

BANKETT

Irta: NAGY ANDOR

Szája körül olyan mosolygás volt, mint aki most olyan hirrel jött haza, amit sose találna ki az asszony.

— Mit gondolsz, mi újság?

Az asszony letette a tarka ruhadarabot, melyet foltozgatott és a találgatás fáradt derűjével nézett urára. Azt akarta mondani: fizetés-rendezés? — de nem mondta, mert hátha nem az és miért szomoritanák akkor magukat? Csak nézett és várt, tétován, kérdő mosollyal.

— Hát tudod mi? Holnap bankettre megyek, — újságolta a férj.

Nem felelt. Mosolygott, felvette újra a foltozást.

Az ember szokatlan élénkséggel és olyan bujkáló örömmel kezdett beszélni, mint ahogy azok a férfiak beszélnek, akiknek zsebében kedves meghívás rejtőzik kellemes találkára.

— A tanácsos urat kiténtették, — mondta — ezért lesz a bankett. A Royalban. Este nyolckor. A segédszemélyzet mind hivatalos. Kuzmics körözte az ívet. Mindenki aláírta. Azt mondta, csak jöjjön mindenki, mert a tanácsos úr ezt szívesen látja. Kájzerben volt Kuzmics, hiába, az egy jóbeszédű ember, ő gratulált a tanácsos urnak a hivatal nevében és azzal jött ki, hogy a testületi szellem érdekében is ott kell lenni a banketten... Tudod? És tudod mibe kerül?

— Mibe?

— Öt negyven.

— Testületi szellem: öt negyven?

— Te csacsi. A bankett! Nem is drága. Becsületemre! Mindenkinek ott lesz a neve egy cédulán a tányér mellett. És minden két emberre egy kis üveg bor. Tudod, mióta nem voltam banketten? Nyolc éve. Vagyis, hogy megállj, akkor sem voltam. Csak úgy volt, hogy megyek. De hát akkor lefújták. Igen, igen, akkor csak ideiglenesen voltam felvéve, aztán jött a rendező, az a nagyképű Cserba, mindig olyan pöffeszkedve járt, mintha még mindig katonatiszt lett volna, hát az lefújta, hogy a Hözler öméltósága nem reflektál az ideiglenesekre. De a Kuzmics, az más, az mindig a testületi szellemről beszél és mindig azt mondja, hogy kartárs úr és most már nem vagyok ideiglenes.

A beszédétől kissé elfáradt. Leült. Nézte a foltozást.

Kishivatalnok volt. Feleségével és két gyermekével egy szobás lakásban lakott. Olyan nagyon kishivatalnokok voltak, hogy tulajdonképpen eszméletlen életet éltek. Mintha különös bogárfaj álcái lennének, akik majd csak későbbi formájukban jutnak el a föleszmélt élethez. Az előre kiszabott pálya és annak örökre kimért szűkössége narkotizálta őket. Minden ki volt szabva számukra: előre tudták egész életüket. Kockás táblázatban számok mutatták, hogy mennyi a fizetés és mennyi s mennyi lesz annyi s annyi év után és hogy mikor lehet majd nyugdíjba menni. Ezek a számok előre mutatták, hogy

soha nem lesz sorsuk másforma, mint amilyen szűk és szegény most. A biztos semminek ez a biztos előre tudása azt sem engedte, hogy fantáziájuk legyen. A maguk számára a jövőbe se rajzoltak semmit. A jelent nem fogta eszméletük, a jövőhöz nem volt képzeletük. Gyerekeik sorsát sem látták. Hogy mégis emelték, felfelé tartották őket, ez állati ösztön volt, mint a vízbe dobott kutya buzgalma, amint feltartja kölykét a hullámok fölé.

Ilyenforma volt az életfelfogásuk:

A feladott leckét olvasta a fiu, egy kis olvasmányt a szegény emberről, aki kint ül házacskája előtt és egyszer csak megáll egy hintó, gyönyörű lovakkal, inással a bakkon és a hintóból kiszól a gazdag ember, hogy hallod-e te szegény ember, akarsz-e cserélni vélem? A szegény ember hogyan akart volna! Odamegy a hintóhoz, hogy most majd ő fog beleülni. De a gazdag ember nem tud kiszállani, csak int az inasának, hogy segítse le, mert öneki lába nincs. Bezzeg ott hagyta mindjárt a szegény ember a fényes hintót, meg a gazdag embert és azt mondta neki, hogy dehogy akarok én cserélni véled, nem kell nekem a te gazdagságod, jobb én nekem az én szegénységem!

Ezt a gyalázatos példázatot mikor olvasta iskolás könyvéből a fiu, a meggyilkolt értelem bölcsességével bölintott a kishivatalnok: ne is irigyelje az ember a gazdagokat, mert úgy jár, mint az a szegény ember.

Nem irigyelték a gazdagokat, gazdagságuk okát és forrását sem kutatták: tisztelték a gazdagokat és mindenkit, aki tekintély volt. A világ nagy igazságtalanságát, a nagy eltolódást, mely őket lealázott szegénysorba és nagy igénytelenségbe taszította, úgy vették, mint születésükkel kiszabott sorsot, melyet jámbor megadással illik hordani. Mélyen lent voltak, lázadás semmi sem volt bennük.

Most is az alázkodó tisztelet beszélt az emberből, ahogy regélt a bankettéről, melyen ott fog ülni és neve, az ő igénytelen neve ott lesz fehér cédulán, a tányér mellett.

— Tudod, — mesélte — a Dugász kollega nagy kópé, már összesugott Kuzmicscsal, hogy én mellettem ülhessem, mert tudod, ketőre jut egy kis üveg bor és mindet ő akarja meginni. — Gyerekes jókedvvel nevetett. — Azt hiszi, hogy én nem szeretem a bort. Mert, hogy én még sose voltam a Wébernél, ahol ők összejönnek, aztán, tudod megisszák, amit az asszony elől eldugdosnak.

— Na, még csak az kellene neked! — szólt közbe a felesége. — Hogy még iszákos legyél!

— Hallod! Mért volnék én azért iszákos, ha néha leülnék egy kicsit a kollegákkal! Ha megengednék magamnak egy pár hatost. — Elmélezva, már majdnem rezignáltan, de mégis inkább valami értelmetlen büszkeséggel tette hozzá:

— A, nem tettem én soha ilyet! Nem járok én sehová — és nyomban visszatért a bankett izgalmához. — Hanem a Dugász megjárja velem, — mondta megint gyerekes mosollyal — mert én bizony kiiszom az én részemet.

Nevetett, megpaskolta a felesége hátát, aztán ment a dolgára.

Gödröt ásott hátul az udvarban, a fazekas romlott agyaghalmái mögött: odatemette a háziszemetet, hogy a kihordásért ne kelljen fizetni. Az asszony pedig neki látott, hogy előkészítse urát a bankettre. El-esett szegénységük tátongott éléje: azon iparkodott, hogy asszonyi gonddal valahogy befedje a réseket, melyek durván elválasztották őket az úri formájú emberektől, akikhez téves hitük szerint magukat sorolták. Fehér inge csak egy volt, az esküvőre vették meg. Agyonsárgult már és otthon vasalta keményre az asszony. Glancos egy csepnet sem volt, hátul a vállakon már foltok ültek rajta, — na de ez nem látszik — hanem a mellén a gomblukak csunya tágra nyíltak már és a széleken rojtok keményedtek kifelé. Ezek az ocsmány, kifoszló rojtok makacsul jelentkeztek néhány galléron és a kézelőkön is. Nagy türelemmel nyírálta őket az asszony, csakhogy ne látszódjának. De a rojtok nem hagyták magukat, újabb és újabb foszlások jelentkeztek serényen: fáradtan tette le az ollót. A jobbik cipőt kezdte subickolni, ezen is van már két folt, de hát az igazán nem baj. A sötét nadrágot egy kicsit stoppolni kellett, ügyesen értett hozzá, aztán meg úgyse nézik azt közelről. A fekete nyakkendő bizony nagyon fényes, egy kis benzin kellene, át is szaladt a kis púpos szabóékhöz, a Róthékhoz, kapott is kölcsön. Szépen kipuccolta. A fehér patkók ugyan már nagyon kifoszlottak, de hát majd egy kicsit feljebb kell megkötni. Hanem a kabát! Most majdnem elsírta magát. Az esküvőn kájzerben volt az ura, de soha többet ezt a kájzert nem látta és nem is kérdezősködhetett utána, mert mikor először érdeklődött, nagyon dühös lett az ura. A sötét zakót kezdte hát kefélni; a gallérja már nagyon zsiros és fényes és egyáltalán, mindenütt tükrös. A gallért benzinnel dörzsölte ki, de ezt nagyon megbánta, mert a zsiroság helyén csúnya, kifehérlő, fakó sáv maradt. Most egy kis meleg vízzel próbálkozott. Ez mintha segített volna, de most meg összefittyent a gallér, vasalni kezdte hát. Tányérba ecetet öntött, ecetes ruhát borított a vasaló alá; ez nagyon jó, kivészi a fényességet is. Talán ki is vette, de a nedvességek benne maradtak a zakóban, különösen a nyaknál. Ez baj lesz. Hirtelent gondolt, átszaladt a suszterhez, a Győri úrhoz. A Győri úr nagyon finom ember, azt mondják korhely és rossz ember, de neki gyönyörű zöld zsakettje van, az este feketének látszik és biztosan kölcsön adná. Kípirult az izgalomtól és csak akkor rémült meg tettétől, mikor egy kendőbe takarva hozta már a zsakettet. Mit fog szólni az ura? Eldugta gyáván a szekrénybe.

Jött az ember, vetkőzött, mosakodott és tempósan öltözködni kezdett. Szorongva segédkezett az asszony. Az inggel baj volt, a mellgomb kibukott a kitágult lyukból és általában a mell szokatlan keménysége felingerelte az embert. Amint hajladozott cipői után, nagy hajlással kidomborodott a kemény mell, a nyak éles széle felcsúszott és szorongatta nyakát, a gombok kiestek és szétnyílt az egész, — dühös lett. Morgott és nyaka, homloka veresre dagadt. A gallért kellett felkapcsolni. Türelmetlenül dolgozott ujjáival, mindegyre pattant a kemény gallér. Már dühvel szoritotta az újabb kísérleteknél, össze is gyúrta már. Másikat próbált, ez se ment. Ez szűk volt.

Az asszony serénykedett, a gomblyukhoz cérnaslinglít kötött. Ez úgyse látszik, — mondta szelíden — rájön a nyakkendő.

A férfi hallgatott. Jött a nyakkendő és az ember felhorkant. Benzinbűdösség áradt a nyakkendőből. Dacosan tartotta oda a nyakát, az orrát magasra emelte, hagyta, hogy az asszony kösse meg a kendőt. Izgatott volt az asszony, a gallér csúszkált jobbra-balra, hol meg a kendő alá csúszott — az ember állt mereven, szó nélkül és dühvel nézte a plafont.

— Na lásd, milyen jól áll! — mondta végre az asszony.

A tükörhöz ment, bedugta két ujját a gégejénél, állát felnyújtotta és egy kicsit igazgatta az egész összeállítást. Most hátul bukott ki a gomb. A gallér felszaladt a tarkóján. Sietett az asszony, hogy helyrehozza a hibát, benyúlt hátul az ingbe, de a gomb most végigcsúszott az ember hátán. Ingerülten toltá el az asszonyt. Felmérgelt gyorsasággal kapta a mellényt, meg a kabátot. Magára ráncigálta, úgy, a felcsúszott gallérra. Orrát fintorította a benzín és ecet; a kabátgallérhoz ért a keze, ahol csupa nedves volt még a szövet. Szeme vadul körülforgott, megállt egy pillanatra, mint a hőkölt állat; most nem tudta már mit tegyen? Majd gyorsan levetette a kabátot, elsodorta kézelőjét, berugta az ágy alá. Forgatta, nézte a nedves kabátgallért, tapogatta, rángatta és bőszerűen ránézett az asszonyra. . . .

Kétségbeesett bátortalansággal nyúlt most az asszony a szekrény ajtaja felé.

— Talán fölvennéd . . . a . . . a . . . a Győri úr zsakettjét? . . .

Elszántan kinyitotta a szekrényt.

Az ember állt meredten egy pillanatil. Vörös volt az arca, vastag ráncok dudorodtak homlokán és a szeme, szegénynek, félelmetesen forgott.

Az asszony gyáva tehetetlenséggel húzódott a szekrényhez.

Most megmozdult az ember, néhány lépést tett, értelmetlen morgás szűrődött összeszorított fogai közül s heves dühvel kezdte letépni magáról a gallért, a nyakkendőt. A kemény ingmellett a földhöz csapta, cipőit bevágta a sarokba, nadrágját letépte magáról és egy rettenetes káromkodással, amelyet sose hallott tőle az asszony, bevetette magát az ágyba. Befurta fejét a párnák közé, a takarót is ráhúzta a fejére. Aztán nem is mozdult.

Hosszú csend lett a szobában: nagy vihar vonult itt most keresztül.

Es hogy senkise mozdult, később a gyerek az asztalhoz sompolygott. Kitérítette könyvét és tanulni kezdett. Iskolás hangon, félhangosan motyogta:

— . . . és azt mondta néki, hogy dehogy akarok én cserélni véled, nem kell nekem a te gazdagságod, jobb énnekem az én szegénységem . . . nem kell nekem a te . . .

Ijedve harapta el a szót. Apja dühödten mozdult meg. Levágta magáról a takarót, a párnákat. Kidugta felbőrzolt fejét, kuszált arca döböntő haragu volt. Magából kikelve, félelmetesen ordított;

— Takarodj ki! Takarodj ki! Takarodj ki!

ZSOLTÁR

Még tegnap bűn volt a mosoly is, ha viritott a kert,
most márciusban a szemed ablaka is mély
kráterek csodáit rezgeti.

Te élém terítetted az útad boldog iramát,
és a kezed árnyában hűs menedék az extázis pillanata,
az öled egyszerű cél,
az öledből nőnek a legteljesebb szépek.

S ha eddig csak a szavaim könnyűsége játszott a lehetséges jóval,
a végtelennel,
ahová kinézett a kedvem, mikor már kimart a kávéházi füst,
az öled fiatal csodája szabadabb börtön, mint a tér:
egyedüli élet.

Ó mennyi lélek úszik most belém,
mert folyton bícsakló mámorral élt huszonzét évem
törvénye vagy,
amí emberré parancsolt.
Te: tudatlan erők eredője, asszony.

Neked már tavaszi anyaságuk játszák a virágok,
én meg az elmálló parázsban, az időben élek
és testvéreim az emberek.

Te élménye vagy a földnek,
elementum
és én csak ember.

Így vagyok veled
és így csoda, hogy szeretni tudsz engem.

MIHÁLYI ÖDÖN

ESTI IMA ANYÁMHOZ

Anyám...? Im adok bort, virágot s nagy fejemet
im itt vagyok, mint fáradt árnya a fának
poharadba csurog arany fonalban a mézsem
kóstolgasd anyám, de jó kezud ujjá lebegjen,
mint lengnek a hűvös pálma legyezők.

Érzed...? két bús csontom sírását homlokom tetején?
bizony legelő vagyok érzed? Hogy járnak az idegen
nyájak s félkört sóhajtó mezőim...?
Növöm dús rétem s bokraim széles terebélyét,
de nyájak bögését a gyenge füvek nem állják!

Ne engedd őket anyám, elszívja piciny orruk
szénám illatát, vajfoguk lecsípi kinnal
nőtt füveim, jaj, déli szellő lengeti a kecskék
szakállát s bokraim rőt ágai ájulva nyulnak a földre.

Szeretsz anyám? érzed a bírka nyáját s a sokrétű
csontok szomorú remegését? Im ezer lila virág
és színes jézusfü nő talajomban, de elvész
e drága kincs, ha kertem kapuját fehér vadak kalapálják.

Tárd ki karjaid. Te olyan vagy, mint a föld és a
nap és a csillag mindenütt vagy s hatalmad hatalmas.
Te formáltál, tápláltál és védteél, ha kiáltottam,
ha aludtam s ha nem is kértelek, most kérlek
védj meg, pompájára az emberi Csirának!

Mert Isten vagy, kinek öléből repültem e víg, könnyű
aranylevegőre, testedből testem, agyadból agyam
s kedveim az idők lengő szellemei, anyáról fiura
miként az örök eső... Hatalmas énekeim

Vándor templomok dicsőségedre, anyatestvéreid drága
öröme s a legszebb emberek villanó
álmaira, kik veled együtt énekbe kezdenek
ahogy a kalász, a násfa, a lidérc, a fény,
az ólom, a láz, az erdő, a sakál és az Isten.

BECSKI ANDOR

SZIVEM NYUJTOM A CSILLAGOKNAK

Ti fénylő távlatok, végtelen szférák,
 kik a Míndenség ölen fejemre nehezédtek
 ó értsétek meg törpe énekem.
 Most sűrű éj oldódik bennem, mint rügyben a tél
 s a lelkemet a csend szorítja,
 mint roppant fekete kéz a meglapult kisértet-nézöt.
 Egyedül vagyok.
 Nincs kivel beszéljek: talán magammal,
 de fáj már a sok, sok ellenkezés.
 Felétek nyujtom hát égő messzeségek
 ezt a magamból megmentett szívet;
 hadd zengje nektek bátrán a szavakat,
 mit ajkam dadogva véresre ráгна a félelemtől:
 ha van valamelyikteken rajtatok is Ember
 s a Törvény-pályán véletek forog tova,
 tagadja meg tőlem a rokon származását
 s legyen az örök, tökéletes alkotás
 az Egy, millió-évvvel-előbb Ember,
 kinek ha szíve üt
 érezzen boldogságot,
 agya nyugodtan találja meg az Eszményt
 s ne ismerje az átkot, a kint, a bajt.
 Szeme legyen tükre a megvalósult Szépnak,
 az istenhez közeljutott világnak
 s ne lássa vele az ürben a magányos pontot,
 a Földet, — nehogy felkiáltson: VÉR!

ORMOS IVÁN

AZ ÚT, MELY AZ ÚJ MŰVÉSZEZETHEZ VEZET

Irta: UITZ BÉLA

(MÁSODIK LEVÉL)

Igen tisztelt Uram!

Első levelemben szóltam az alkotó erőről, a fejlődési fázisokról és érintettem a festőművészet fejlődését máig és a távlatot, melyet ma látok. Az alkotó erők fejlődése nagyon fontos momentum. Nem mehetek a részletekbe, csak nagy vonásokban érinthetem a legfontosabb fejlődési állomásokat. Az alkotó erők magja: az ösztön. Minden embert az ösztön hajt a cselekedetre. Alkotó ereje tehát tulajdonképpen minden embernek van: az iparosnak, kereskedőnek, szellemi munkásnak, művésznak stb. A művészetben az ellenállhatatlan tiszta ösztön a népművészetben jelentkezik. A primitív művészetben. Az alkotó erő ezen az első fokon tehát: öntudatlan. Lehetőségei korlátlanok, megnyilvánulási területe beláthatatlan. Ezért nyúlnak és nyúltak mindig a legnagyobb művészek a népművészethez vissza.

A második állomás a tudatos alkotó erő. Eredményeit könnyen le lehet mérni a „művészetek tetőpontján“, a görög, a góth, a budhista művészetben. Ezek a művészetek tudatosak voltak, ezt kétségtelenül meg lehet állapítani egymással való merő ellentétességeikből, a bennük felhalmozódott gazdag világnézetiségből és számos más jelenségből. A tudatos alkotó erő fejlődési fokán létrejött művek tisztán mutatják azokat az eredményeket, melyek mint a legnagyobb emberi eredmények létrehozhatók. (Indus művészet, gothika stb.)

Az alkotó erők harmadik foka: a szétbomló erők kora. Ez úgy hangzik, mint valami lehetetlenség, pedig e tény nélkül az élet végére jutottunk volna, ami szintén lehetetlenség... Mert sohasem bomlik föl egy életnyilvánulás úgy, hogy új életnyilvánulásokat ne vessen ki magából. Formájuk: a tagadás. Legszebb példa erre Michelangelo és kora, amelyről már szóltam.

Az alkotó erő időnként legapróbb részeire omlik szét az életben (felbomló és újjáalakuló korok), tehát a művészetben is. A festőművészet tisztán mutatja, hogyan omlik szét az alkotó erő. A festőművészet a maga fejlődési útján elérte azt, hogy tisztán állott „mindentől, ami hozzá idegen, ami a festőművészetben kívül áll.“ Ez az akarás adta a festészetnek azt a törekvést, hogy a festőművészetet tisztán csak mint művészetet („l'art pour l'art“) fogja fel és gyakorolja. Ez a jelszó, ez az általában ismert harci kiáltás, mely egész századunkat jellemezte, a legerősebb ható erők egyike volt. De a művészet fejlődése ettől az elvtől messze elvezet!

A művészeteknek a jövő felé irányuló viadalán tartva szemlét, tisztán látszanak a harc és a fejlődés egyes szakaszai, melyek az egymással való legnagyobb ellentétességekből pattannak ki. De ezek

az ellentétességek logikailag mégis egyetlen „egy“ folyamatot adnak, mely századunk leglényegesebb erőjéhez: „az egyéni erő“-höz vezet, majd további lehetőségeket: „a kozmikus erők“ kialakulásában mutat.

Az individualis művészet kibontakozása (mint Ön igen tisztelt Uram azt nagyon jól tudja): a „realizmus“-sal kezdődik. A realizmus csirája az igazság után való belső kényszerből ered, ellentétben azokkal a csak formái megnyilvánulásokkal, ami a barokk, rokokó stb. volt. A valóság után való vágy arra kényszerítette a művészeket, hogy a jelenségeket úgy adják vissza, amint azok látásuk számára mint realitások jelentkeztek. Az eredmény az lett, hogy a festők még a szempillák szőreit is számszerint és hűen festették meg. Ez az irányzat a legmesszebbmenő kicsinyességekhez vezetett.

Eszrevették ezt a festők is és iparkodtak a kicsinyeskedést leküzdeni, úgy hogy a külső jelenségek aprólékosságait összefoglalták és csak a legfontosabb mozzanatokot fejezték ki. Más szóval: uralkodtak a külső jelenségek számtalanságán és akaratauk szerint teremtettek ezekből a realitásokból. Így lett: a „naturalizmus“. (Courbet, a Barbisoniak, Millet és köre.)

A realizmussal ellentétben: egységek helyett összefoglalás.

Az összefoglaló akarat kereste aztán a cselekedetnek az ösztönben rejlő okait és eljűtött: „az érzés“-hez. A művészek a jelenségek visszaadásában nagy súlyt helyeztek az érzésre és mindent csak érzéseiken keresztül akartak adni. Megteremtették: az „impresszionizmus“-t. Első világos jelzése ez az individuumnak és az első vissza-tudatosodás az alkotó erőhöz. (Manet, Monet, Sisley, Wishler, Constable.)

A naturalizmussal ellentétben: a külső jelenséggel szemben a benső ösztön, az érzés a dolgok belső értékelése.

Ez az öntudatlan individuális alkotó erő kényszerítette a művészeket arra, hogy a felületes első megérzések által nyert felszínes szemléleteket egységbe szervezzék! Ezt elérték a kompozícióban. Az impresszionizmusból a kompozíció által lett a „postimpresszionizmus“. Ezt a törekvést a legerőteljesebben két művész jelezte: Cesanne és Gaugin. Mind a kettő tulajdonképpen tévedt úton járt, lehetetlenségre törekedett, mert „kozmiikus teremtő lehetőségeket“ jeleztek a mai, „az egyéni megnyilvánulásokra“ épített életözönben. Cesanne kompozíciójában: a gothikára (kozmiikus!) támaszkodott, Gaugin még rosszabbul: — a cinquecentora. — Gondoljunk csak Cesanne háromszögbe komponált alkotásaira és összes figurális jelenségeire, melyek fizikailag a magasba vannak vonva, mint a gothika vonaljelenségei. Ugyanez a jelenség Gaugin képeinél cinquecentós értelemben. Gaugin is, Cesanne is a formából indultak ki, de ezt a formát még olyan világnézet teremtette volt meg, mely akkor már túlhaladt volt. Ezek a formák tehát az eleven, őket körülvevő élet áradatához képest holtaknak voltak tekinthetők. Ők tehát halott formákat, kozmiikus áramlásoktól áthatott formákat vettek koruk életének individuálista életformájával szemben.

Az impresszionizmussal ellentétben: esetlegességek helyett szeresség, (postimpresszionista kompozíció).

De a postimpresszionizmusnak koruk életével szemben való ellentétességét észreveszik a művészek, ezért az őket környező életet ragadják meg, de csak annak külsőségeiben. Ennek az életnek egész kaoszt akarják a maga eleven mozgásában megjeleníteni, így pl. a robogó vonatot, a nyüzsgő utcát, a beszélő költőt stb. Megteremtették a „futurizmus“-t. (Severini, Boconi, Karra stb.)

A postimpresszionizmussal: a mai életnek az elmúlt idők formái közt való visszaadásával ellentétben: a mai rohanó élet formája.

A bensőség hiányát észreveszik a művészek és ismét az anyag után nyulnak. Nem ahhoz az anyaghoz, mint a realisták, nem a külső, hanem a *benső* anyaghoz. Az anyagot részeire bontják, hogy annak legbensőbb mivoltához közel férközzenek. Valósággal szétvágják a tárgyakat, például egy poharat, egy aktot stb. Keresték az anyag megjelenésének az okait, jelentéktelenné lett tehát minden, ami a megjelenés külső formájához tartozott: maga ez a külső forma, a perspektíva, a három dimenzió. Az anyag benső megjelenésének tényeit keresték. Vagyis: a „kubizmus“, a benső anyag analízise. A kubizmusban az anyag ép oly zsarnokian uralkodik a művész fölött, mint a realizmusban. De míg a realizmusban a maga külső, a kubizmusban a maga benső formáival.

A futurizmussal ellentétben: külsőségek helyett a legszigorúbb bensőségek. (Leger, Gleizes, Picabia-Picasso renegát lett).

Hogy nagyobb hatást lehessen elérni, az így nyerhető összes festői értékeket egyszerre egy síkba helyezték el az egymásmellettséget, az egyidejűséget is megjelenítették és keletkezett: a „szimultanizmus“.

A kubizmussal ellentétben: felületek helyett, a tér.

Mind ezek a mozgalmak bizonyos mértékig megkötötték a művészt. Velük szemben fellép a kötetlenség, teljes kihangsúlyozása: az „expresszionizmus“. Itt minden „korlátlan“ és „az egyén tiszta megnyilatkozása“. Itt mindent szabad, azaz mégis csak azt, amit az én egyénileg át tud élni. Itt eltűnik minden anyag a korlátnélküli individuum megnyilvánulásaival szemben.

Korunknak nem legnagyobb ereje-e az individuum szellemi tevőlegességének a megnyilvánulása? Az a művészet tehát, mely mai életünknek ezt a legnagyobb erejét adja vissza, ennek a kornak legnagyobb művészete.

A görög világnézet — a testileg-lelkileg szép, erős, egészséges ember — jelenik meg a görög művészetben. A középkori katolikus világnézet — az elszellemült ember — jelenik meg a góthikában. A budhista világnézet — a maga kozmikus tartalmával és kasztos társadalmiságával — jelenik meg az indus művészetben. A mi századunkban és annak világnézetében az egocentrikus én az uralkodó. Tehát maximális művészetében ugyanennek a minden egyéb létezővel szemben való kihangsúlyozása jelenik meg. Ez az expresszionizmus. Ennek a kornak legnagyobb művésze Kandínsky, de itt vannak még Chagall, Paul Klee, Franc Marek stb.

A szimultanizmussal ellentétben: a formai bensőséggel szemben szellemi bensőség.

Az én „korlátlan megnyilvánulási lehetőségei“-ben észrevették a művészek ezen lehetőségnek mégis csak az én által való kötöttségét. Fel akarták ezt a kötöttséget robbantani, hogy korunk fejlődését tovább vigyék. Nem találtak erre más módot, mint a teljes tagadást. Tagadnak mindent, legerősebben az ént. Azáltal, hogy mindent tagadnak, lehetségesnek tartanak mindent. Megteremtették a „dadaizmus“-t. (George Gross, Hülsenbeck stb.)

Az expresszionizmussal ellentétben: letörése az én-nek és az anyagon keresztül való minden megnyilvánulásának.

A művészek megérik a dadaizmusban, hogy a „semmi sincs, de minden lehetséges“, milyen ürességbe vezet. Az üresség ellentétéhez, a pozitívumhoz nyúlnak. Mi az, ami mindennek a pozitívuma? Az anyag! De az anyagot a vászonra vinni: ez az anyagnak az egyénién át való megnyilvánulása lenne! Veszik tehát az anyagot a maga valóságában: fát, vasat, üveget, selymet, papírost, drótszöveget stb. és a vászonra ragasztják. Így keletkezik a „März-kép.“ A „März-kép“-en az anyag nem mint absztrakció, hanem mint valóság jelenik meg.

A festők észreveszik az anyagnak a März-képen való megjelenésében az esetlegességet. Ez nem elégíti ki őket. Keresik azt, ami az anyagban a legfontosabb, mert mindíg jelenvaló. Mint a kubisták, szintén részeire bontják az anyagot, de a legapróbb részekig, az atomokig elmennek és megtalálják az anyagnak a lényegét: abban az erőben, mely a molekulákban megjelenik. Ennek az észrebevételnek a festészetben való visszaadása a: „szuprematizmus.“ Ezt követi a molekula-erők a síkon és a térben való korlátlan megnyilvánulásának visszaadása a festészetben, a: „tallinizmus.“

ÜZENET

1.

Eredj kislány és hozd haza apádat,
szaladj kis pöttöm oszloplábaiddal,
ha elbukol, majd négykézláb iparkodj.

Siess porontyom, kár a percekért is,
már itt lehetne régen jó apád,
csak téged vár, hogy ajtaját kitarjad.

Siess, dörömbölj a kegyetlen ajtón
s rúgd be, hogyha nem engéd a zár,
csöpp lábadtól remegjen a gonosz ház.

S ha őt meglátod, bússorsú apádat,
csak nézz föl rája égi kék szemeddel
és jó erősen kapaszkodj kezébe.

Meglásd, hogy szót fogad majd, szót se kérve
s ha nem is mondod, megérti beszéded,
mert a szerelmem esd hozzá szemedből.

Eredj kislány és hozd haza apádat!

2.

Jöhet a tavasz is ifjú rügyekkel,
termő fakadással s a fecskék s a langy szél
ez nem az én tavaszom . . . Merev kő
marad a szívem.

Engem hiába simogat a szellő
a feledtető boldog fuvallat,
én nem felejték, mosolyra mégsem
derül az orcám.

Itt állok a tavasz útjában,
itt állok daccal, zordan, szoboran
körül se ölelhet kerítő karja
s el se söpörhet.

Sorsom, e néma, komor, nagy árnyék
sorvassza búra a föld tavaszát,
naptalan legyen, miként a börtön
hideg magánya.

EMBER! SZÁLLJ! REPÜLJ!

Ember! Ragadjanak a szárnyaid:
Művészet, hit, vágy, eszmék, akarat!
A mélységből a végtelenbe fel!
Ki szállni nem akar, porban marad.

A földnek rabja lenni vágysz?! Minek!?
Hideg a rög. Kegyetlen és sívár.
A légbe szállj, az éter árjain,
szabadon, büszkén, mint lélek-sirály!

Oly régen vár Reád a levegő,
a nap, a hold, az ég, a csillagok.
Fent élhetsz, miként korlátlan király.
Lent szolgál vagy csak és élő-halott.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Repülj, repülj, át a felhők kódén,
a kék azurig, a zengő, arany
fény honába! És nézd az életet
onnan, mily meddő és vigasztalan.

Vigyenek boldog, áldott szárnyaid!
S mi kötne ide le, ne lásd, ne lásd!
Művészet, hit, vágy, eszmék, akarat
legyenek Rajtad bűvölő-palást.

Csak úgy nem múlik el az életed
nyomtalanul az idő és a tér
sodrában. Ember! Szállj! Repülj! Repülj!
S halj meg — ha kell — göggel e szárnyakért!

WALTER GYULA

FORRADALOM

Írta: MÁRAI SÁNDOR

A szobalánya várt az állomáson.

— Mi nem tudjuk kérem, hogy történt, — mondta a csinos, izgatott leány első kérdésemre. — Ebéd után a fiatal nagyságos úr még mondotta neki, én éppen az asztalt szedtem le s benn voltam az ebédlőben, mikor mondotta neki: papa, vegyél galucsnit, esett délelőtt és most fagyni fog, síkos a járda! Így mondta kérem, mintha csak megérezte volna. De a nagyságos úr azt mondta, dehog fog, te csak a barométereddel játszol mindig, ilyenek vagytok ti városiak, de mi falusiak a gyomrunk meg a köszvényünk után tudjuk az időt, nem fog ma fagyni... Tetszik tudni, hogy mindig ilyen volt a szegény nagyságos úr, nem lehetett neki semmit bebeszélni.

— Tudom — mondtam s elhárítólag intettem, hogy elég volt. Az állomás előtt álltunk, a novemberi este tele volt vörhenyes nagyvárosi fénnel s járművek életveszélyes sokaságban tolongtak, nem tudtam kiismerni magam. — Legokosabb lesz, ha kocsit veszünk, nézze, hogy rohanják itt meg a villanyosokat — mondtam a lánynak s egy hosszú sor megakadt kivilágított villanyoskocsi felé mutattam, melynek még a lépcsőin is emberfürtök lógtak.

— Igen, különösen most esőben — felelte.

— Messze vagyunk?

— Kocsin... tizenöt perc — mondta bizonytalanul.

— Tizenöt perc, ilyen időben! S talán minden perc késő.

Mikor a kocsiban ültem s a batár nagy zökkenéssel elindult a sáros kövezeten, mellemre csuklott a fejem. Ez csak fizikai fáradtság volt: reggel hat óra óta vonatban, kialvatlanul, hazuról kocsin még egy óra az állomáshoz s fületlen vonat, fagyos mezők, fecsegő és ugyanazt fecsegő, gőzölgő útítársak tiz óra hosszat s a lelki nyugtalanság hozzá, hogy életben lelem-e még apósomat? Tiz óra hosszat néhány szelet sonkáskenyeret ettem csak étvágytalanul, amit Janka odakészített s egyik szivart dobtam el a másik után. Az öreg úr hetvenötéves, az ő korában egy zuhanás és koponyatörés már nem vitás.

A kocsiban nedves hideg volt s a leány és a magam forró lehelete fehér párában fujtatott előttünk s összevegyült. Levettem kalapomat és forró fejem a hideg bőrpárnába hajtottam s minden zökkenésnél el-ekaptam. — Azt hiszem, lázam van, örülhetek, ha egy náthával úszom meg az útat.

Jöhettek volna az esti gyorsal, hálóhelyet kaphattam volna s reggelre kialudtan, frissen, egészségesen érkezni meg: annyit jelent, egy halotthoz érkezni meg. Jobb így. Makacs, hajthatatlan vén ember, hát te is így törsz le, mint mi mindannyian? Gögös szemed

kifordul jegesen s mindig összeszorított markod imára kulcsolja egy halottmosó asszony? Nekem életben *kell* még találnom téged. A szemedbe kell néznom, a lángoló feketéjébe, mielőtt fehére kifordul, tollat kell kemény kezedbe adnom, kezedbe, mely hetvenöt éven keresztül mindig csak *elvett*, most egyszer végre *adjon*. Nem is adjon, *megadjon*, követelem az ittmaradt, az élő, tehát az erősebb jogán. Ókröt kell vennem a földeimre, vén ember, igazságot kell vennem és műtrágyát, hogy bedolgoztassak tavasszal: nem a földemnek és nem magamnak, valakinek, aki még nálam is ittmaradtabb, előbb erősebb, mert csak most kezdí az életet, hát nagyon sok követelni valója van: a gyermekemnek kell, 8 hónapos fiamnak, aki most odahaza fogzik.

Pénzt *fogsz* adni, vén ember! — s eldörzsöltem az ablakról egy tenyérnyi folton a ráfagyott jeget. A Katona-téren megyünk, milyen köd van és mennyi ember, csak a lámpákat látni a kirakatok előtt. Ott a sarkon egy kis cukrászda van, gramofonnal, Hermin járt oda. A kocsis lassan hajt, a ló bukdácsol. Megkérdjem a lánytól, hogy Ferenc megjött-e már? Ha megkérdem, még gondol valamit. Azt hiszem, ez szolgált fel, mikor Ferencet az utolsó névnapestén legazembereztem. Sietnek a hullaszagra a sakalok. Látom, ahogy együtt ül már a fütött ebédlöben a rokonság s várják egymást sunyítva a halál híret. Magam is egy közöttük. Milyen meleg ez a leány, igen ez a kis pisze, fekete szolgált fel akkor. Mintha forró hullámok csapnának fel a testéből.

Ferenc: két nagy szemfog s emberevő vigyor. Félek, hogy leszámolás lesz ebből a torból. Nagyon meggyült bennem minden. Ezek a téli hónapok: Janka elnyúlt betegágya s a cselédeivel odahaza mégsem kezdhet az ember. *Bitangok!* Tegnapelőtt ütötte meg agyát apósom s csak tegnap mertek értesíteni. Összeszorított fogakkal, felhúzott térdde, álluk alá ágyalt ökölrel lesték, hogy elpittyedt ajkai közül gyorsan liheg-e el az utolsó sóhaj? *s engem nem hagyták lesni!* Mintha nem tudnák, hogy az utolsó szóra és utolsó kézvonásra érvényesül minden s az utolsó szót én diktálok.

Diktálni..., csak nem fáradtnak lenni most. Kis harc: kis körben, kis emberekkel: élet. Életért. A magunk életéért, a fiamért, aki egy velem, a foga az enyém, a körme, a haja. Most a meleg szobában fekszik kitakartan s Janka lesrófolta félig a lámpát s gyöngö, kamilla-tea szag mindenhol a lakásban. Alszik s lábával kirug az ablak felé, amelyen túl a havas puszta fekszik, egy puszta minden, ahol az apja éhes farkasokkal egy dögön verekszik. A nyakkendőm meg kell igazitanom, kezet és arcot mosnom, hogy diadalmas legyek, mikor közéjük lépek a szobába. A Templom-utcán hajtunk most keresztül, ez itt a templom sekrestyeoldala. Miért nem világítják ezt az utcát és az aszfalton csak a ló patáját hallani, egy ember sem jár itt. Rövid kis utca, amott, ahol a fény, már a Nemzeti-utca kezdődik. Nincsen sok időm. Jó lenne aludni. Négyszáz koronát hoztam magammal, ha nem lesz elég, haza kell telegrafálnom, ezektől itt fillért sem veszek el. Miért hallgat ez a lány, miért nem

mond valamit? Cseléd, fekete cselédke s én az uraság vagyok, nekem kell kezdenem. Aludni szeretnék. De régen voltam növel... ez már a Nemzeti-utca. S lassít megint ez az ostoba kocsis... eh és most megáll, ki kellene nyitnom az ablakot és ráordítanom, hajtson sebesen keresztül minden poklon, engem az érdekeim útaztatnak a magam ügyében az apósom halálos ágyához... Miért áll még mindig? Mennyi ember! Segíts te leány, tépd fel ezt az ablakot! Hol vagyunk... ez a jeges levegő, a torkom... mi ez, hé, kocsis! Nemzeti-utca... Mi történt itt, utcaszerencsétlenség? Mit ordít az a tántorgó ember, nemzeti szerencsétlenség?... Kocsis, az apósomhoz, a pénzemért, mi közöm ez emberek dolgaihoz... Kik lövöldöznek itt? Hát mi... nekem, miért nem lehet nekem tovább?! Egy tenger ember... és mind megálltak egy barrikád előtt!... Nincs dolguk más, nem sietnek haza a hivatalból... a családjukhoz... gépfegyver!... Rendőség!... Egy zátony kövekből s megakadtam...

...Én X földbirtokos vagyok!... Engedjenek, magánember vagyok!... át a kordonon, a kordon, a sorsom!...

Segítség! Segítség!...

De senki nem felel.

A XX. SZÁZADBELI OROSZ SZÍNPAD

Írta: FALUDI IVÁN

I.

A kollektívizmus Szovjetországa keresve sem találhatott volna alkalmasabb tápot céljai megvalósítására, mint amilyen a nép színházának eszméje. A mindenható politika, a kommunizmus propagandája a színházban találta meg azt a legszilárdabb pillért, amelyen egész gyakorlati tervét felépíthette.

Természetes, hogy ezen az úton nehéz lett volna egyszerű toldás-földással, iránylefaragással célt érni; a moszkvai vezetők tehát a régi művészi elvek, az eddigi eredmények teljes megtagadásával a polgári színháznak csak az építőanyagát akarták felhasználni, hogy semmiből megteremthessék a nép színházának alapjait.

Itt azonban olyan akadályokba ütköztek az újítók, amelyeket nem lehetett a proletárművészet szerény eszközeivel eltávolítani. A polgári színpad Oroszországban oly gyönyörű emberi értékeket szabadított fel, olyannyira nem a burzsoázia materializmusában gyökeredzett, hogy bűn lett volna a rombolás munkáját erre a legfinomabb, speciálisan orosz területre is átvinni. A szociális megértés szelleme ugyan aligha tartotta volna vissza az új színház szószólóit, hiszen a Sztaniszlavszkij meg a Vjera Komiszarzszevszkaja színpadáról nem a nagy tömegnek, hanem legföljebb százaknak játszottak, sőt ez a játék is annyira a valóság határára tévedt, hogy a színész szinte önmagának, a szűkebb (színpadi) környezetének tett csöndes, befeléhangsúlyos vallomást. Aki valaha látta Csehova asszony, vagy Jelena Polevickája ember-művészeit,¹ (igy lehet csak magyarázni: ember-művészek és nem színművészek) az szégyenkezve érezte, hogy kilesi a titkukat, a beszélgetésüket, a szívük dobbanását. Nem a pénz vágya, a dicsőség rőzsás foszlányai mozgatták ezt a színpadot, hanem a költői értékeknek emberművészi értékekkel való átítatása; menekülés a pénzszagú Európából az örök emberi érzésvilágba, szavakban muzsikáló fájdalom keresése, hétsebes mártírium — ezt a „pályát“ vállalta Vjera Komiszarzszevszkaja, a legszebb női ember, (s itt profanizmus volna külső szépségre gondolni) amikor Moszkva szilárd, kitaposott kultúr-talajáról távol Turkesztán városaiba ment játszani, oktatni, szépiteni és — pestises halált lenni.

Az orosz polgári színpad meglehetősen távol állt a kapitalista törekvésektől: a szubtilis emberábrázolás és tiszta irodalmi értékek szcenikus megoldását tűzte ki Sztaniszlavszkij a Művészszínház feladatául. Nem primadonnákat, hanem mélységesen igaz irodalmat

¹ Azért említem épen ezt a két nagy asszonyt, mert most Európa minden városában megfordulnak alkalmoszerűen összeverődött csapatokkal.

„hoztak ki“ a moszkvai színészek (az európai értelmű „színészet“ szó ugyan aligha fedi ezeknek az emberművészeknek a teatralis hatásvadászattól ment színpadi feladatát). Nem istennőket, szöke csodákat és dívatbohócokat szállítottak a közönségnek, hanem csöndes, komoly irodalmi értékeket. Sohasem akarták a Sztaniszlavszkij művészetét ragyogtatni, hanem „csupán“ Gorkijt és Csehovot élték át a közönségük előtt. Az „Élet és rivalda“ című folyóiratban (nem „Színház és Primadonna“ a cím, — már ez is jellemző!) olvashatjuk Sztaniszlavszkij emlékiratait a moszkvai Művészszínházról. Leírja többek között azt is, hogy milyen érzésekkel, milyen vágyakkal várták a Csehov „Sirályának“ első előadását, amelytől a szomorú taganrogi poeta egész színházi pályája függött.¹

„A Sirályon sokat dolgoztunk, nagy aggodalmak közepette. Felvirradt az előadás napja. Hogy hogyan játszottunk, mit mondtunk, egyikünk sem tudná elbeszélni, mert alig álltunk a lábunkon; mindnyájan kinos tudatában voltunk annak, hogy sikert kell aratnunk, mert talán ettől függ a mi kedves költőnk élete. Sírí csöndben engedték le a függőnyt. Elhült bennünk a vér. Knipper rosszul lett. Rakszanova könnyekben tört ki. Hogy milyen sokáig tartott a csönd, megítélhetik abból, hogy mi már az öltözőinkbe igyekeztünk. És egyszerre csak a mámoros öröm lángja lobogott végig a nézőtéren. Tapsorkán zúgott fel... a közönség felugrált a helyéről, úgy tapsolt-lármázott; mi szórakozottan, változatlanul álltunk továbbra is a színpad előterében és eszünk ágába sem jutott, hogy meghajoljunk a közönség előtt. Az első felvonás után 12-szer hívtak ki bennünket.“

„Mínta a feltámadás napját ünnepeltük volna“² — jegyzi meg egy orosz író — „mindnyájan összecsókolóztunk. Sokan felzokogtak. Mindenki, akinek csak valamelyes köze volt a színpadhoz: munkások, szabók, növendékek, statiszták, — mind a színpadra özönlöttek; egymás nyakába borultak. Meg kellett hosszabbítani a szünetet. A könnyek minden maszkot tönkretettek, a színészeknek újra kellett magukat festeniök.“

Nincs tovább. Aki ismeri a bomladozó-düledező „európai“ játékszint, amelyből Reinhardt is ösztönösen menekül a szabad ég alá,³ annak nem kell az oroszok művészi törekvéseiről hozsannát zengení. Nagy-Németország legtöbb színháza matematikai pontossággal közeledik az anyagi tönk felé; a régi színészgárda húszesztendős műsorral próbálja a menthetőt menteni; talán ma-holnap észreveszik, hogy

¹ A „Vannya bácsi“ költője ekkor már a gyilkos kórral küzködött. A balsiker megölte volna a finom idegzetű, érzékeny poétát.

² Célzás a husvétí csókolózás szertartására. Az orosz husvét első napján az utcán összetalálkozó, teljesen ismeretlen emberek is meg szokták csókolni egymást és patriárkális szokás szerint „Krisztus feltámadt!“ mondással üdvözlík egymást.

³ A mai színházi kultúrának a „Jedermann“ salzburgi előadásán kongatták meg a harangot.

nem a gazdasági helyzet, a veszített háború ássa alá a kapitalista színház alapjait, hanem a saját belső díszharmóniája. Az „új gazdagok“ helyett az „örök-szegényeknek“ kellene játszani. . . .

II.

Oroszországban nincs értelme a régi színpad eltakarításának, mert ez a színpad ma is fejlődik, alkot és emberi értékeket ad közönségének. Az októberi napok után itt is megindult a belső forradalom munkája, de nem a nyers erőszak fegyvereivel szereztek meg az új elméletek hirdetői a gyakorlati megvalósítás céljára egyik-másik színházat. A moszkvai és pétervári színházak ma úgyszólván mind más-más stílust képviselnek. Fedor Komiszarzszevszkij, a tulságosan részletezőnek tartott Sztaniszlavszkij-színház ellenlábasa, az 1919-ben alapított Kisérleti Színpadon akarja a legegyszerűbb díszletezés, a nagyvonalú stilizáció problémáját megvalósítani. Sajnos, itt is nagy akadály a egyöntetű reform kivételének, hogy a forradalmi eszmék életrehozásához nem akad elég forradalmi drámaíró. Szinte bizarr gondolat egy Fedotov vagy Lentulov dekorációival a „Windsori víg nőket“, vagy „Hoffmann meséit“ keretezni!

Több szerencséje volt Jakulovnak, aki két év előtt a Kamarszínházban rendezte meg új, dinamikus eszközök felhasználásával „Lear király“-t és Marinetti „Villamosbábu“-it. Jakulov azóta hátat fordított a szűk a színpadi kereteknek; oda jutott, ahova a cirkusz rendező Reinhardt: a neoklasszikus színházhoz, az arénához, amely a kollektív színpad megalkotásának talán egyetlen lehetősége.

A régi színházak emberei, a balettrendező Bakszt és Shakespeare díszítőművésze, Benois, nem tudtak a történelmi impresszionista stílustól megszabadulni. Az ő stílzálásuk a rokokó ideáljaival rokon és ma is leginkább a régi pásztorjátékoknak, Molière vígjátékainak és az orosz népies bohózatnak megelevenítése.

Az európai színpadot Annenkov reformeszméi is aligha fogják új irányba terelni. Ez a művész túlbecsüli a dekoratív hatások jelentőségét és új elméletet hirdet, amely szerint két diktátora volna a színháznak: a rendező és tervezőművész. Annenkov kijelenti, hogy a színpadnak két ritmusa van: egy szcenikai és egy szóbeli (zenei). A szcenikai („színbeli“) ritmus a jelmezek, díszletek, parókák és maszkok sokféleségében lüktet és „nem a rendező hivatása, hogy a színek zenekarát vezényelje“. Nehéz volt ezt az elvet Annenkov első otthonában, a „Pétervári Művészpincében“ megvalósítani,¹ ahol amúgyis csupa színpadellenes technikájú darabot adnak; nagyobb sikere volt Annenkovnak a Vjera Komiszarzszevszkájáról elnevezett színházban: itt az 1918—19-iki évad legnagyobb művészi sikerét a „Pandora szelencéjé“nek díszlet-szcenikai megvalósításával érte el.

Így halad tovább a polgári orosz színpad és régi vezetőhelyét így tartotta meg a nyugati civilizáció színházaival szemben; új for-

¹ A „gazdátlan kutyá“-hoz címzett művészpince a legmodernebb oroszok (Remizov, Blok, Kuzmin) színpada.

máival, új utak keresése révén ma is a fejlődés magas fokán küzd tovább és az Európa világvárosaiba elvetődött, orosz hazájukhoz hűlen művészek csak morzsáit juttatják hozzánk a pétervári és moszkvai művészet gazdag termésének. Mert Saljapin ma is a moszkvai operában énekel, bár a cári bőkezűség nem ontja többé számára a rendezesöt, Sztaniszlavtzkij színháza pedig a nép széles rétegei számára is megnyitotta kapuit, sőt ma már a világ első művészei, akik Reinhardtnek is juttattak dicsőségükből, az orosz metropolis külvárosaiban sem átallják a munkásnépet fölkeresni. A proletárság ellenségei ezt az engedményt a művészet lezüllésének, a „teljes bomlás“ első jelének tartják; de mi, akik láttuk a külváros megértő, hálás szeretetének megnyilvánulását, mi, akik ma már ezer kilométerek elfogulatlan távolságából szorongva lessük a Kreml hangyanépeinek sürgését-forgását, — mi a megindultság érzésével ismerjük el, hogy a barbár Oroszország földje az egyetlen hely, ahol még fejlődést, gyarapodást remélhet a Tegnap színháza.

De a Ma színháza új lehetőségek után kutat.

EGY EGÉSZEN KICSI NOVELLA

— Hét fejezetben —

Írta: NAGY DÁNIEL

I.

...Nagy háromemeletes ház... Alul a pincelakások ablakai s a ház kétszegletüre metszett sarkán bemélyedt ablak, előreugró márványlappal... virágok az ablakban, dús, jólápoltt kármin-rózsák, egészen befödik az ablakot. A szobából csak a selyemfüggöny rojtja, aprón sorakozó aranyárga bojtocskái látszanak ki az utcára s bent zongorázik valaki.

II.

...Naponta hallgatom ezt a zongorázást, a buja rózsák közt kiszűrődő furcsa ütemeket s naponta nézem: az ablakmélyedésben, a falpárkányán egy halálképű vén koldus ül; a rózsalevelek ráhullanak, a napbakiszökő illat az arcát simogatja s a halk furcsa ütemek mellette zsonganak el — miért ül ez itt?

— Bácsi mért ül maga itt?

— Hát, kérem szépen, csak ülök. Üldögélek lassan, kezét csókolom, áldja meg a jóistenszentjézusurunk, kezét csókolom.

— Nézze bácsi, ne vágjon nekem olyan itéletes pofát, én nem vagyok arra kíváncsi, engem nem hat meg a sovány könnye, én komisz ember vagyok, nekem csak feltűnő, hogy maga itt ül a rózsák alatt naponta, a zongorát hallgatja... mondja miért? Maga koldus úgy-e?

— Az, kezét csókolom, szegény árvaházi elátkozott féreg, áldja meg a jóisten.

— Na látja. Itt ebben az utcában alig jár valaki, mért választja ezt a rossz helyet? Vagy a zenét szereti? Nem valami lecsúszott uriember maga? Mégis különös ez a különös behúzóda ide ebbe a néptelen utcába, mi köze magának a zenéhez meg a virághoz? Szereti őket? Szerette valamikor? Vagy talán ez a ház takar valamit az életéből, hogy így vonzódik ide?

— Nem az, kezét csókolom, nem érdekel engem semmi a világon, mert én szegény ember vagyok és tudom is, hogy már nem sokára meghalok, pedig elég kár.

III.

Láttam a Holter Ilona esküvőjét: szomorú volt, szomorú, lassu lépésekkel hagyta el az oltárt... olyan szép volt a tragédiája, olyan szép volt ez a fehérruhás szöke mennyasszony, mikor a szája megvonaglott az orgona síkoltására, mikor elhagyta a nagytemplomot. Nagyon gazdag leány volt azelőtt, az apja elspekulálta az erdeit s

azután őt spekulálta el, hozzáadta az üzlethez. Gromm Mátyáshoz, aki kövér volt, mint a lúd és kopasz, mint a holdvilág és háromemeletes háza volt és két kapzsi keze, amelyek a Holter Ilonkáék erdőroncsaira neheztedek... Olyan fényes volt a násznép, olyan vig, én láttam őket és Holter Ilonkával én is szomorú voltam. A templomot utolsónak egy feketeruhás fiu hagyta el, egy húsz-huszonkétéves nagy gyerek s ő is szomorú volt szegény. A templomajtóban megállt, a szomorú szemeiből éles villanás kiálltozott a kocsi felé, amelyikbe a széke menyasszony beült... s a templomajtót bezárták.

...Ez a két gyerek nagyon szerette egymást s az esküvőn némán jajgatott a szívük.

IV.

— Maga érdekes koldus, öreg, olyan titokzatos avval a ravasz vizes szemeivel. Mért mondja, hogy elég kár, ha maga meghal? Úgy szeret élni? Miért szeret élni? A koldusok mindig a halált emlegetik.

— Én is emlegetem, kezét csókolom, hogyan emlegetném. Csak most jobban megy egy kicsit az életem és azért mondom, hogy kár.

— Sokat keres?

— Nem keresek én, kérem, sokat, hanem nagyon keveset keresek, csakhogy mégis elég, amit keresek, mert jól megelégedélek. Csak beszélgetni nem szeretek, mert én csak hallgatni szeretek. Én legjobban úgy szeretek hallgatni, ha egyedül hagynak engem.

Nem nézett a szemem közé, el, az országút felé nézett s láttam, nagyon dühös rám, amért beszélek hozzá.

V.

A kárminrózsákba valami nehezebb szél csapódott bele, összeütődött, egymáshoz simult a virágok piros szája; bennről, a selyemfüggöny mögül furcsa akkordok síklottak ki, ölelkező fehér zene, néhol megszakadva, mintha a csendben visszhangzó áhitatban lehunyt szemmel sóhajtott volna fel valaki, vagy mintha két vérpiros száj tapadt volna egymásra a csendben s a koldus, meg én is hallgattunk.

VI.

...Az országúton autó dübörgött bele a csendbe... mikor a koldus meglátta, felállt, torkaszakadtából valami zagyva zsolttart kezdett énekelni... ekkor egy kicsit szétlőbent a selyemfüggöny s a kárminrózsák közt Holter Ilonka szép széke feje jelent meg; az arca rózsás volt, a szemeiben élet csillogott s a vérpiros száján boldog mosoly csilingelt.

Az autó megállt a ház előtt, a Holter Ilonka kopasz ura ugrott ki belőle, csókot intett a feleségének s a hátulsó kiskapun egy feketeruhás húsz-huszonkétéves gyerek surrant ki a házból és a mellékutcába fordult.

VII.

Az öreg koldus hazafelé indult, utána mentem.

— Miért kezdett maga egyszerre olyan komiszul énekelni?

— Hát kezét csókolom, mit csináljon a szegény ember? Énekelget kérem szépen, édes jó Istenem, úgy sincs más boldogsága a világban.

Pedig volt még egy kevéske más boldogsága is: a zsebéből finom havanna szivart húzott ki, leharapta a végét s úgy szivta, mintha csak neki lett volna boldogsága a világban.

De igaz is — mért ne lehetnének néha boldogok a boldogtalanok is?

... Igaz-e, édes jó Istenem?

BERLINI SZÍNHÁZI LEVÉL (I)

Irta: HALÁSZ GYULA

Szomorú színházi krónikák érkeznek a nyugati metropolisokból. Londonban a kód úgylátszik sűrűbb, mint valaha volt, s a művészet halálharangja sír a csatornán, Iwan Soll pedig keseredett hangú párisi levelében ilyeneket ír: „A színház Párisban nem komoly ügy. A háború előtti buta ifjak cilindereiket ismét a londoni divat szerint vasaltatják. A nők megkétszereztek szoknyaik területét. Sok embernek és mészárosnak gyémánt ragyog a kocsiján. (C'est la constellation.!”

Es Berlinben? — Nem vagyunk kisigényűek, sem elfogultak. Az állam segítsen odaáll az új művészek, új kísérletezők mellé. A modern festészet előtt megnyílnak az állami képtárak kapui. A Kronprinzen palais falaira fősorakoznak a legújabb német festőgeneráció (Franz Marc, Feininger, Kokoschka, Lehnbruch stb.) tegnap még forradalmat jelentő alkotásai. Az állam kiállítást rendez egy Kirschnernek, Mache-nak műveiből és helyet ad a fiatal hollandusok, vagy a fiatal olaszok (Valosi Plastici) csoportkiállításainak. A párisi Théâtre de l'Oeuvre-ben még mindég Ibsent fedezik fel és talán Strindberget, Berlinben az állami Schauspielhausban Wedekind megy, szóhoz juthatnak a fiatalok, sőt Reinhard ma már néha iskolássá merevedett rendezőművészetén túl épen az állami színházban, a bátorkezű Jessner intendáns személyében történik a legkomolyabb kísérlet az új színpad megeremtésére. — 1921. Berlin. (C'est la constellation!

Ibsen. — Ha végigböngészük az ideai színházi szezon repertoárját, az egy Peer Gynten kívül (amely mint drámai költemény nem tartalmaz korszerű elemeket, s fölvaltva két színházban is megy) már alig találjuk képviselve. S a Lessing Theater szezonvégi Kisértetek előadása sem másíthatja meg (sőt inkább megerősíti) megállapításunkat: Ibsen a berlini színpadokon úgylátszik végleg elfhallgatott. Lehetséges ez. Ibsen? — „Ily hamar, bíz sohse hittem, pedig a vég már itt van, itten, s a lelki kin a test kínjához...” Bizony. Bizony. Ez már így van jó öreg Aase. Az órák könyörtelenül kalapálnak, s forradalmárok arcát is kiméletlenül átmázolja az idő.

Valahogy félre ne értsük. Nem becsmérés ez, vagy mindenáron elparentálni akarás, csak a tények kényszerű konstatálása. S aki a Kisérteteket ma végignézte, egyszerre megrendülve mindent megértett. Ugyanolyan szorongó érzés foghatta el, mint mikor egy közelállónkról, egy véletlen pillanatban, arcának egy véletlen megvilágításában megdöbbenve kell megállapítanunk: megöregedett. Hogy suhannak az idők! — Harminc évvel ezelőtt Ibsen művészete még forradalom, a polgári társadalom előítéleteinek és bűneinek kiméletlen kezű napfényes boncolója, egy bizonytalan, derengő szellemi mozgalom úttörője. Ma? — Jövőbelátó szimbolizmusa, alapjainak merész föltevése — s eszméinek modernsége dacára is kopott és levendailatú. Sőt épen az akkor korszerű modernsége miatt a „Vigyázzunk, hogy tulságosan modernek ne legyünk, mert nagyon könnyen válhatunk régimódiakká”, (Wilde Oszkár aforizmája jut eszünkbe.) Problémái vannak, amik ma már nem problémák, alakjai, amelyek

ma már halottak, s vajjon kit érdekelnek a bukott nőről, testvérházasságról, átöröklésről, szabadgondolkodásról, szocializmusról s más hasonló témáról valót akkor eredeti, ma elavult nézetek? — Bizony. Bizony. Az órák könyörtelenül kalapálnak, s forradalmárok arcát is kíméletlenül átmázolja az idő.

+

Strindberg. — Ma még nagyon is benne élünk. Alkotásának java inkább előttünk, mint mögöttünk van. A berlini színpadok szünet nélkül hozzák. Csak a legutóbbi hónapokban: Mámor, Tüzzel játszani (egyfelvonásos) a königgratzerstrassei színházban (mindkettő Mária Orskával a főszerepben). Damaszkusz felé (mindhárom része) a Volksbühnében, s végül a Haláltánc (első része) Tilla Durieux-vel Róbert Jenő egykori kísérleti színházában a Tribünében.

Haláltánc. Középső periódusának legérettebb alkotása. A nemek ősi harcának, a férfi és nő közötti misztikus viszony strindbergi meglátásának legtisztább kifejezése. (Egyedül az Atyában jut el, hasonló letisztult formákhoz.) A szerelem és gyűlölet nála nem külön dolog: ugyanegy erőnek más más megnyilatkozása. A kölcsönös egymástkeresés és egymástól menekülés egy ördögös mágnesnek vonzó taszító játéka. Ez a mágnes az, amelynek delejessége a férfit és nőt egy nagy, engesztelhetetlen gyűlöletben markolja össze, amely démoni erővel fokozza föl mindkét félben a természetük mélyén szunnyadó gonoszságukat, s ez a mágnes az, amelynek szeszélyes játékára, sorstragédiák végzettségével újabb és újabb véres összecsapásban járják vergődő haláltáncukat, tehetetlen, megkínzott emberek.

A férfi (a vámpír): vadállat, ősgonosz, iszik és veri a feleségét. A nő: szelídebb színekkel megfestve, de egy-egy mozdulata elárulja (különösen Tilla Durieux alakításában): a férfi általa lett ilyenné. A keret: egy komor erőd. (Pechstein díszlete mily kevésbé juttatta ezt a nyüzsgő lezártágot kifejezésre.) Künn, szünet nélkül föl és alá járkal a poszt. Benn, kérélhetetlenül, a legélesebb fegyverekkel huszonöt éve (huszonöt éve!) folyik a harc: Két ember tépi, karmolja egymást halálra, fölvonásról fölvonásra. A Tribünének (nehány tulzottan naturalis megjátszásától eltekintve, mint a férfi habzósájú szívszélhúdési jele-nete) jó előadása.

+

Wedekind. Ibsen jövőtmutató szimbólizmusa, a strindbergi darabok mindég kihangsúlyozott tendenciája nélkül egyszerűen túlrőt tart elénk, amelyben riadtan ismerünk rá saját eltorzult vonásainkra. Nem mutat új utakat — de nem is ez a célja — s a színek extrén koncentrációjával csúnyán önönmagunkra akar döbbsentení. Meggyőződése: Minél visszataszítóbban állítja elénk szenvedéseink alacsonyosságát, célját annál közvetlenebbül éri el, s egy Pandora szelencéjében, vagy egy Schloss Wettersteinban a homoszexuális grófnőtől bordélyházi jelenetekben át a kéjgyilkosig az emberi leállatiasodás teljes skáláját adja.

S Wedekind mégsem erotikus író. Bármelyik erotikával túlfűtött darabját néztük is meg, éreznünk kell, hogy ez nem egy önmagáért (az érzéki örömeik dicsőítéséért) íródott erotika, hanem mögötte torz (inkább síró, mint nevető grimasszal) egy gyógyítani akaró társadalmi kritikus, sőt (paradoxonnak hangzik) egy mélyen vallásos szellem ül. Nála a szemérem fogalma tisztább a köznapi-nál, s ezért tisztítja meg minden konvenciótól, amint az utcai leányt is nem foglalkozásáért emeli piederasztáira, hanem szükséges szociális feladataért, amelyet

betölt, fölismerve, hogy prostitúció a polgári társadalom védőpajzsa, s asszonyainak, leányainak tisztaságát épen az utcaiány szemérmertlensége biztosítja.

Első művészi étagpjának legértékesebb alkotásában, a derengő életre-
eszméléssel, halálsejtéssel telített Tavasz ébredésében (Reinhardt Kammerpre-
léje adta szép előadásban) még antimoralista, s a gyermekhősök tragikus össze-
roppanását társadalmunk álszemérmét teszi felelőssé, de végig lehet követni,
hogyan alakul át amoralistává (a fönn vázolt értelemben), hogy végre utolsó
(negyven éven túli leggyöngébb) műveiben egy új erkölcs prédikátorává váljon.

Hirtelen halálának most van három éve. Alkotása teljesen még át sem
tekinthető. Összkiadásában még csak most jelentek meg publikálatlan versei
és novellái s egy utolsó kötetben íróasztala fiókjának mélyéről előkotorászott
jegyzetei és drámai vázlatai, amelyek újabb adalékok az ember megítéléséhez s
bepillantást engednek a műhelybe. A berlini színpadok legjobb drámáit adják,
állandóan mennek: Tavasz ébredése, Földszellem, Pandora szelencéje, és a
Marquis von Keith.

Földszellem. Lulu. A Königgratzerstrassei színházban. Mint Strindberg-
nek a Haláltánc, Wedekind művészetének legkifejezőbb alkotása. Maria Orska
a Lulu predestinált alakítója. Nem tudom volt-e még szerepnek és színésznek
szerencsésebb egymásratalálása. Maria Orskában minden megvan, ami a wede-
kindi erő összetevője. Vékony, macskaszerűen mozgó teste, bizarr, démoni
gesztusai, éles, sokszor szinte kellemetlenül sipító hangja, mindég ugrásrakész
hallgatása, amelyből csak artikulátlán érzéki hangok törnek elő: a női erotika
tökéletes megtestesítője. Elég ha belép a színpadra, hogy egy lenyűzgő erő
jelenlétét érezzük. Elég egy elejtett gesztusa, hogy megejtse vele a kiszemelt
áldozatot. Sohasem színészkedik. Önönmagát, nőiségét játsza. Mert Lulu öntu-
datlan lény, akinek érzékisége a morálja, férfi az életideálja. Öntudatlan lény,
aki nem számítással, rafinériával, kieszelt cselfogással ragadja magához a férfiat,
hanem lényének kisugárzó démoniségával, a rajta átömlő marasztaló
földszellemmel.

Marquis von Keith. Az állami Schauspielhausban. Fritz Kortnerrel Jessner
rendezésében. Mintha egy groteszk bábjáték lenne az egész. Emberek táncolnak,
mint félszeg marionettek, primitív, esetlen mozdulatokkal: ide oda cibálgják
őket a drótok: ösztönök, véletlenek, érzéki vágyak. Az élet nagy, tragikomik-
us színpada ez, amelyben az ügyesség, ravaszság, csalás, sőt a tehetség, mű-
vészi készség, magasabb adottságok csak eszközök a harcban a nagy föltörtetésre.
S a Marquis von Keith: egy ilyen nagy törtető. (Wedekind sokat rakott bele
saját vonásaiból). Kalandor, szerencselovag, akit csak ösztönei hajtanak, Vak-
merő tojástáncot jár ijesztő örvények fölött. Embereket típor le és ragad föl
magával szédítő magasságokba. Van ereje, van ideje a nagy játékhoz. Mind
feljebb és feljebb hág, s már majdnem teljesen fölbirkózott. Az utolsó ser-
penti nt járja, s a fák mögött kiragyog az éj. De jön a katasztrófa. Egyszerre
minden meginog. Az egész laza tákolmány, amelyen föltornázott, nagy recse-
gesséssel összeroppan. A Marquis von Keith ott áll, egyik kezében revolver, má-
sikban pénz, amellyel az egész játékot újra kezdheti. Ott balansziroz tétován a
két lehetőség között. Egy hatalmas ordítás: „Das Leben ist ein Rutschbahn!”
— a revolver nagy ivben felrepül, s a Marquis von Keith rohan a pénzzel
tovább az új táncba.

Bernard Schaw. A berlini színpadok az ő szellemes humorának is szócsövei. Blanco Posnet árultatása, *A sors embere* (Hadvezér címen is) a Tribünében, *Cæsar és Cleopátra* Reinhardt Deutsches Theatreben, Brassbound kapitány megtérése a Volksbühnében, *Mesaiillanz* a Kammerspielében: egész kis Schaw kollekczió.

Schaw-val nehéz kikezdeni. Ha ezekről az öreg, kipróbált tragikomédiákról, annyi hivatottabb elődünk után újból megállapítjuk, hogy drámáknak rosszak, mert hiányzik belőlük a konstrukció, hogy alakjai teljesen karakter nélküliek, s az álarok mögül mindenünnen Schaw kifürkészhetetlen arca vigyorog elő, úgy ő ünneppélyesen meghajtja magát és engedelmet kér, de drámai ambíciói nincsenek, majd elkezd magyarázni: ez „mulattató“ darabjainak egyike, azt „puritánok“ számára, amatt meg „filozófusok“ számára írta. — Nagyon téves úton vagyunk, ha drámai jelentőségét a schakespearai értelemben akarjuk megítélni. Ha a kritikus Schaw, a nála már megszokott szerénytelenséggel a drámaíró Schaw-ot, a drámaíró Schakespeare-vel hasonlítja össze (Jobb, mint Schakespeare? — Nem! De közelebb állok hozzád korszellemem!), úgy mi is megengedhetjük magunknak azt a vakmerőséget, hogy Schaw jelentőségét ebből az összehasonlításból vezessük le.

Schaw Shakespeare teljes ellenpólusa. Ha Shakespeare a jellemtragédiák legnagyobb konstruktora, úgy Schaw (ma már nagyon kifejező szavunk van erre) annak teljes destruktora. Igenis: a dráma teljes lerombolója. S ebben van jelentősége. Bár szociálista, a történelmi materializmust teljesen elveti. A történelem nála nem törvényszerűségek láncolata, hanem véletlenek játéka. S az egyes életében sem a karakter a lényeg, hanem a pillanatok előrenemlátott szélsően. Így előszeretettel leplezi le a nimbusszal körülövezett hősoket: egy Napóleont, (*A sors emberében*) egy Caesart (Caesar és Cleopátrában), akik a köztudatban nagy lelki erővel kényszerítettek minden véletlent akarattuk alá, s úgy mutatja be őket kicsinyes funkciók hétköznaposságában, mint akaratnélküli átlag-embereket. Milyen szánalmas alak ez a Schaw-féle Napoleon, a győző, akivé egy olasz kis kocsmában egy osztrák kémmő játszik fölényesen, milyen kómikus figura ez a Schaw-féle csacsogó Julius Caesar, aki kopaszágát rejtí gondosan babérkoszoru alá. S mivel nincsen karakter, hanem lényünk minden újabb gondolattal más formát ölt, nincsen ítélet se, amelynek már születésekor ne lenne meg relativitása. Én nem vagyok „caesariánus“, mondja Caesar! Ezen az úton jut el Bernard Schaw minden etikai tett viszonylagos értékeléséhez (a dadaizmusnak kétségkívül ő a kiindulási pontja!) ezt bizonyítja a Brassbound kapitány megtérésében, kimutatva, hogy Marokkóban mások az erkölcsök s más az erkölcsi tettek elbírálása, mint például Európában, ezt bizonyítja Blancot Posnet árultatásában, amelyben Posnet groteszk prédikációját ezzel végzi: nincsen különbség jó és rossz, jók és rosszak között s demonstrálásul elveszi a falu kiseprűzött utcai leányát.

+

Rabindranath Tagore. Az indus. A nóbeldíjas. Itt járkál közöttünk Európában. Sőt Németországban: Berlinben, Hamburgban. A darmstadti gondolkodónak, gróf Keyserlingnek bölcsesség iskoláját (Schule der Weisheit) látogatta meg, amely az indus költő Bolpurtban, Katkuttától körülbelül száz mérföldre fekvő kis városban levő bengáli iskolájához a Chanti Niketon-hoz (Békekő) hasonló. „Németországban — írja Keyserling — jobban vonzódnak hozzá, mint

a szellem bármelyik más képviselőjéhez, mert ma nincsen még egy, akinek emberszeretettel jobban el lenne telve szíve, mint az övé. De amit kevesen tudnak s amit pedig mindenkinek tudnia kellene, az az, hogy ez az indus, aki idáig még sohasem járt német földön, a megértők ösztönével Németországban látja az egész nyugat jövőjének védelmét. Úgy sejtí, Európának lelki-szellemi újjászületése itt történhetik meg legelőbb. Amerikát az anyagiak jobban érdeklik, mint valaha, a győzőállamok válsággal vannak sújtva, csak Németországban támadhat föl és fog föltámadni az új emberiség. Hísz ebben lelkének nagy tűzével“.

Még előttünk van Tagore berlini előadásának képe: az ezrekre menő tömeg, amely az egyetemi kupolacsarnok kapuját ostromolja, még előttünk van az ind kultúra legnagyobb reprezentánsának, a költőnek és filozófusnak alakja, amint ott áll a pódiumon mozdulatlanul, karjaira támaszkodva, ezüstszürke selyemtalárban, hullámos ezüstszürke hajjal keretezett krisztusfejét magasra emelve, sötét szemeiben valami távol fénnyel s fülünkbe zúg még szelíd, melódikus hangja, amely az erdők üzenetét és India lelkét tolmácsolja s egy harmónikus világ dallamaait hordozza.

Rabindranath Tagore ma nagyon népszerű Németországban, amint népszerű itt minden, ami Keletről jön. S a Tagore iránti érdeklődés is (meg kell állapítanunk) nem annyira a költőnek, mint inkább az indusnak szól. Tény az, hogy művei mind újabb és újabb kiadásokat érnek meg s egy idő óta a német színpadok is érdeklődéssel fordulnak költészetére felé. Több német város (Drezda, Hamburg stb.) után most Berlinben került színre két drámája: A sötét kamara királya a Volksspielében s a Postahivatal. Volksbühnében.

A sötét kamara királya. A titokzatos, akinek arcát még senki sem látta. Még Sudatschaja, a királynő sem. Így történik, hogy egy családja adja ki magát királynak, megtéveszti a népet, amely örül, hogy végre látható feje van a megtévesztett királynőt, akit érzékei tévútra vezetnek. De az istentkereső lélekben — s a királynő ezt szimbolizálja — pillanatnyi eltévelyedés után újult erővel tör elő a nagy vágy, a hamisság lelepleződik s Sudatschaja vezeklőruhában, szégyenkezve és megalázottan tér vissza a sötét kamrába, ahol igazi királyára talál.

A postahivatal. Isten földi állomása. Egy haldokló gyermeknek, akiben újból és újból fölbuzog az életösztön utolsó vágya. A paraszt, aki savanyutejet vitt a városba, fantáziájába idegen tárgyakat varázsol, a virágoslány a kertek és erdők illatát hozza, de ő leginkább mégis a postahivatalt lesi, ahonnan naponta levelet vár a királytól. S íme Amál álma teljeseedik: izzó ragyogásban maga a király jelenik meg, az emberi szenvedések nagy megváltója, aki a gyermeket, ajkán a teljesezős mosolyával álmainak országába ringatja át.

Mit adhatnak nekünk ezek a dramatizált (helyesebben dialogizált) ind mesék? Mit adhat Tagore költészetének nekünk túlságosan jóllakott (vagy túlságosan éhes?) európaiaknak? Teli tüzdelve keleti képekkel és szimbólumokkal, fölcicomázva buja, bódító nyelvvél s egy Énekek Éneke mandragóras, pomágranátos illatával s valami különös zamatu delikateszt jelent, de semmiesetre sem többet, mint egy Buddha, Laoste vagy Litaipo lírája. Elhallgatjuk — minden nagyobb benső emóció nélkül — de csak változatosság kedvéért s csakis mint ingyencsészt, amely ha kellesténél tovább hat, emelyit vagy álomba ringat. „Szép“ a szó legelvontabb „wildeoszkári“ értelmében, passzivitása, sokszor banalitásig menő szimbolizmusa (Maeterlink költészetét is mennyire mögöttünk van már!) érzésünktől és korunktól teljeseen idegen.

Tagore a természetben fölolvadt és önmagára talált Keletet állítja szembe a Nyugat materializmusával és hódításvágyával. Az ind kulturát, amely a természet élő lelkével való kontaktusát irányzásának tetőpontján is megőrizte, természetet kisajátított a tőle elidegenedett nyugati kulturával. Az indus, aki ma is egynek érzi magát a fellegekkel és szelekkel, a virágokkal és állatokkal, állítja szembe a gépemberré lealacsonyodott európaival, akín a természet rettenetes bosszút állott, megfosztva őt attól, hogy úgy érezze a világot, mint az indus, akinek „szent a Himalája, szentek a hegyek és a folyók, szentek a vadállatok és a madarak, szent az ember, szent az állatok és az emberek kacagása...”

A Szalumtalát állítja szembe Shakespeare műveivel, amelyekben küzdelem folyik: az ember küzdelme a világtermészet ellen. A keleti harmóniát állítja szembe a Nyugat örök harcával. S itten már többé nem a költő beszél, hanem a filozófus, sőt az apostol, aki úgy érzi, a tizenkettedik órában el kell zárandokolnia Európába, hogy kijózanító és szabadító harangot megkondítsa. Mint hogyha évszázados fejlődésünket egy szép napon megneemtörténte lehetne tenni! Mintha civilizációnkat csak úgy nyomtalanul el lehetne tüntetni! Mint hogyha nyomorúságunkat az idők üzenetével és India lelkével meg lehetne gyógyítani! A fekete király országában egy szerencselovaggal több, aki a beteg királylány egészségét próbálta eredménytelenül helyreállítani. Tagore apostolkodása és a természethez való visszatérés hirdetése, mintha láthatatlan, távoli mentőktől jönne, naivabb és irreálisabb, mint akár Rousseau, akár Tolstoj ideálja.

Tagore inkább álmodozó, mint költő s inkább költő mint apostol, a költőnek s az apostolnak mai (és európai) meghatározását fogadva el s épen ezért nem sorozhatjuk korunk nagy szellemei közé, akiknek pulzusát a korszellem lüktető szívdobbanása fűti át.

ISTEN TENYERÉN

— Regény —

Írta: BALÁZS BÉLA

(2)

— Itt a szoba! — lökte ki a haragos gyerekhang mint egyetlen szótagot.

Akkor aranszínű levegőbe léptek, mert a mansard földigérő ablakának sárga csipkéin keresztül beszinlett az alkonyat és aransárgák voltak a falak, a szentképek, az óriási lombfürészkalitka a sarokban, a gondosan lesímitott tiszta ágy, mely fölött nagy barkacsokor volt kötve egy Máriakép alá. És az asztalon is arannyal himzett brokátok heverték a himzöráma mellett és egy nagy skatulyában haragosan izzó színes selyemgombolyagok katonás rendben sorakoztatva. Szigorú rend, zsarnoki rend volt mindenütt és tiszta hűvös vasalt satinszag az arany levegőben.

János és Klára összenéztek, aztán összemosolyogtak, aztán megfogták egymás kezét és körülmentek a szobában az ablakig. Ott megálltak és kinéztek.

— Ott nincs mit nézni. Tessék megnézni a szobát és kész!

Meglepetve fordultak meg. Az ajtófélfához támaszkodva állt Dorn Lujza az aranyködben, mint egy hosszú szoknyába öltöztetett gyerek. Gyönyörű kis arcocskája körül haragosan borzolódtott a szőke haj és finom ajkait dacosan összeszorította. Klára figyelmesen, hosszasan nézte.

— Mit tetszik engem nézni? Kell a szoba, vagy nem kell a szoba és kész.

— Maga haragszik ránk kisasszony? — kérdezte Klára csodálkozva és mint a harang, olyan volt a hangja.

A hosszuszoknyás gyerek arca lángvörös lett.

— Ki haragszik? Mi van nekem haragudni való! Nézd csak! — mormogta lesütött szemmel.

— Mi nem akarjuk kivenni a szobát, Lujza kisasszony. Mi csak azért jöttünk fel, hogy kissé megnézzük.

— Hát tessék menni.

Akkor Klára odalépett hozzá és megfogta a műhímzőnő finom ujjú kis babakezét:

— Ne küldjön még el Lujza kisasszony. Engedje meg, hogy kicsit itt maradjunk. Nézze, mi erre sétáltunk és boldogak voltunk, azután megláttuk ezt az ablakot és azt gondoltuk, milyen jó volna itt lakni, mert a mi boldogságunk éppen ide való. Maga még nem gondolt ilyet? Azt mondtuk: gyerünk fel és kóstoljuk meg, hogy később gondolhassunk reá. Hogy emlékezhessünk, mintha itt laktunk volna. Van ebben valami rossz, Lujza kisasszony?

A kis himzönő hirtelen felnézett. Ibolyakék szemei riadt csodálkozással izzottak Klára arcába, aztán megint lekapta őket. Nem szólt, csak idegesen szipákolott. Finom rózsaszín orrcimpái remegtek.

Aztán leültek az asztal köré és nézelődtek a szobában.

— Miért üres ez a szép kalitka? — kérdezte János. — Nem volt benne kanári?

— Volt. Kidobtam az ablakon.

— A kanarit? Mért?

— Csak! — felelte Dorn Lujza és lesütött szemmel szurkálta a tüpárnát.

— Be szép itt — mondta Klára. — Miért költözik el? Talán drága a szoba?

— Nem drága.

— Hát miért megy el?

— Csak! — felelte Dorn Lujza és szurkálta a tüpárnát.

— Pedig Gács úr, úgy látszik, nem nagyon törődik a szoba kiadásával.

— Az persze! — csattant fel a kis himzönő, de nem nézett fel. — Mivel törődik az ilyen lump? Az nem bánná, akármiféle személy gyünne be ide. Az képes. A télen is olyan nekivaló csirkefogó lakott itt, aki a műhelyből lopta a drága fát. A műhelyből volt képes. Igen, ez kellene neki, aki jávorfával füt. Az.

— Hát Lujza kisasszonynak kell törödnie ezzel?

— Hát ki törődik itt vele? Talán az a lump, aki lakk-cipőben járkál és sétatálcával? Az egy szolid iparosember? Nem fog ide bejönni nekem akármilyen személy. Tudom én azt, aki szeretne ide beköltözni. Nem is egy.

— És magának van joga intézkedni?

— Majd én azt kérdezem tőle! Kezét csókolom majszter úr!

Klára mosolyogva figyelte a dacosan biggyedt kis zsarnok száját:

— De ha valaki tőle veszi ki a szobát — kérdezte — akkor mi lesz?

— Ide ugyan be nem jön. Én vagyok a menyasszonya és kész.

— A menyasszonya?

Klára átnyúlt az asztalon és megfogta az indulattól remegő kis kezét.

— Lujza kisasszony! Akkor mért megy el?

— Csak!

Klára nem kérdezte még egyszer, csak simogatta a kezét. Így hallgattak és a csendbe beszivárgott a bariton az udvarról. Dorn Lujza arca összerándult.

— Elmegyek én, el én. Ennekem ne énekeljen egész nap szerelemről. Igen, szerelem, szerelem és mindig csak szerelem. Az kell az ilyen lumpnak.

Klára hirtelen elkomorlyodott. Figyelmesen és komolyan nézte Dorn Lujza haragos kis babaarcát.

— Mért haragszik a szerelemre, Lujza kisasszony?

— Csak!

— Mondja meg nekem Lujza kisasszony. Kérem. Nekem azt tudni kell.

A kis himzönő megint felvetette egy pillanatra a fejét, riadtan és csodálkozva. Nagy tiszta, világosszürke szemek néztek rá vissza egyszerűen és komolyan.

— Én egy szolid lány vagyok, kérem — dohogott —. Nekem ne jöjjön ilyen élvezésekkel. Mi tizen voltunk és kenyeret vacsorálunk és semmit, kérem. És minket vasalóval vert az anyánk, ha csak úgy élveztünk. De tiszteltük is az anyánkat. Az én bátyám harmincéves, kérem, de az még nem volt egy moziban, meg egy kávéházban. Az nem képes. De ez a lump? Ennek kiáll a zsebéből a pénz, kérem. Mert pesti butorosok is vele dolgoztatnak, mert ilyen műasztalos Pesten sincs, ez Bécsben tanult, kérem, mert ez mindent tud. Kiáll ennek a zsebéből a pénz. De ő azt hiszi, hogy az nekem imponál? Én tizenöt évtől fogva egyedül élek a munkámból. Nekem nem kell az ő pénze. És hogy én járjak vele bálozni a tánciskolába, hogy nézzem, hogy fut utána az a sok személy? Hogy én vegyem fel az ő selyemruháját, hogy velem hengegjen? Az én anyámnak egy bluza volt, kérem, télen-nyáron. Én egy szolid lány vagyok. Nekem ne jöjjön ilyen élvezésekkel.

— Megbántotta magát?

— Ez kérem? — mondta Dorn Lujza gyűlölettel. — Hiszen ez úgy beszél, mint a méz. Ez mindig: Kezít csokolom kisasszony, és parancsol aranyos. Hengeg, hogy ő milyen finom. De nekem ne csokoljon kezét. Nem is úgy nevelt minket a mi édesanyánk.

— De hát mi a baj?

— Semmi baj, kérem, semmi baj. Talán ő azt hiszi, hogy mindenki mindjárt meghal érte. Mert mindenki fut utána, kérem, mindenki. Nincs ezekben semmi szégyen. Kiszaladnak a házból, mert olyan gyönyörű ember, mer olyan szépen énekel, mer olyan jól keres, mer olyan kedves, — Dorn Lujza hangja reszketett a gyűlölettől — és mindenki szereti, kérem. ezt az embert, mindenki, mindenki, mindenki!

Két nagy könnycsepp hullott az ölébe.

— Azt hiszi ő, hogy mindenki meghal utána, úgy hengeg, hogy már más nem is ember? A Braun úr feljött hozzám vasárnap délelőtt, a fűszeres Braun úr a sarkon, tisztességesen jött fel, kérem, hogy megkérje a kezemet, mert tudja, hogy én egy szolid leány vagyok és tudok a munkához. És mi van ezen nevetni való, kérem. Mi van azon csúfolni való, kérem? Hogy a Braun úr kopasz, meg petróleumszagú? Hát kérem, aki egész nap a boltban dolgozik, az petróleumszagú. Az én apám meg csirizszagú volt, mert az cipész volt kérem. A Braun úr is egy szolid, csendes ember, az nem énekel egész nap a szerelemről. És mit csináljon a két kis árvájával, hogy a felesége meghalt? Hát, ha ő utána nevet a Braun úrnak és azt hiszi, hogy érte mindenki meghal, akkor én sétálhatok a bátyámmal karonfogva, ha egyszer Pestre jön. Mer az az én bátyám. És muszáj azt nekem megmondani? Nézd csak! Ő parancsol nekem? És itt

sétálunk a kapu előtt és ő csak nevet? Azt hazudja, hogy tudta, hogy csak a bátyám, pedig nem tudta, mer soha se látta. De ő csak henceg, hogy mással már nem is lehet sétálni? Mer azt hiszi, hogy mindenki meghal utána és csak nevet? Hát majd megmutatom, hogy kidobom az ő kanáriját és elmegyek innen. Gyűjön ide az a vereshajú. Tudom, az gyűnne!

— Hát nem szereti magát Gács úr igazán?

— Mit bánom én, szeret vagy nem szeret!

Klára mosolyogva nyúlt át megint az asztalon:

— De mikor maga is szereti, kedves Lujza kisasszony!

— Eh mit, szerelem! Az csak olyan élvezés!

Klára megdöbbenve állt fel. Elhalványodott.

— Csak élvezés? — ismételte halkán. — A szerelem csak élvezés? — Aztán Jánosra nézett.

— Klára — felelte János szomorú szemrehányással a néma tekintetre. — Klára!

De Klára ráncolt szemöldökkel nézte mozdulatlanul és János a himzönő felé fordult, hogy védekezzenek.

— Lujza kisasszony — kezdte — egész élete boldogságát...

— Boldogság, igen — vágott közbe Dorn Lujza. — Szegény embernek dolgozni kell. Mi tizen voltunk testvérek, mi nem élveztünk boldogságot!

— De kedves Lujza kisasszony, ez nem bűn, erről nem tehetünk. Csak azért, mert jó? Azért dobja el magától? Ez az Isten ajándéka. Szabad ezt visszaútasítani? A természet akarja, hogy szeressünk valakit és az Isten rendel hozzá, hogy ott a helyünk nála. Nem?

Klára most a kis himzönő felé fordult:

— És ha Isten rendelte?

— Úgyis elmegyek — szúrkalta Dorn Lujza a túpárnát. — Úgyis elmegyek.

Akkor az udvarról a legújabb kuplé dallama szivárgott be lágyan:

Szeretnék ilyenkor ott lenni nálad,
Mikor az est mesélni kezd
Hogy álomba én ringatnálak...

Dorn Lujza kék szeméit elfutotta a könny.

— Úgyis elmegyek — szipákolta.

Klára odament hozzá és megfogta a két kezét.

— Hát kiadná ezt a szobát, Lujza kisasszony? mondja. Most nekünk kiadná? Ha biztosan tudja, hogy ez csak élvezés?

Két nagy forró könnycsepp hullott Klára kezére.

— Úgyis elmegyek — ismételtette a kis himzönő leszegett fejjel.

— Kiadná nekünk? Nézzen meg, elég rendes emberek vagyunk?

— A nagysága, látszik, hogy egy rendes hölgy — felelte csendesesen sirdogálva.

— Hát én — kérdezte János mosolyogva, de kissé nyugtalanul.

— A nagyságos úr, az is egy olyan.

— Milyen?

— Olyan — mondta Dorn Lujza a szeméit törölve.

— Lujza kisasszony, mi kivesszük a szobáját. Jó? Mintha a miénk volna, csak nem laknánk épen benne, mert elmentünk utazni. Es néha megnézzük, hogy itt van-e még? Jó?

— Csak tessék, kérem, szívesen — sirdogált Dorn Lujza.

— Isten vele, Lujza kisasszony.

Akkor a kis himzönő villámgyorsan lehajolt és megcsókolta Klára kezét, aztán az ablakhoz szaladt.

— Ne tessék annak semmit se mondani.

Klára még megállt az ajtóban és visszánézett az alkonyodó szobára, a sárga függöny előtt Dorn Lujza finom kis szilhuettje sötétlett:

— Hadd nézzek még egyszer körül — mondta. — Hiszen hazulról megyek el. A mi szobánktól búcsuzunk. Nézd János.

Az udvaron már csend volt. Fajramt. A kis borzas inas söpörte a gyaluforgácsot és políturossal képén ünnepélyes komolysággal sötétlett. Gács Imre a műhely ajtajában állt egy esti újsággal a kezében, de nem olvasott. Gallér volt rajta, vörös selyemkravátlí és benne aranyozott tű, patkót és zokésapkát ábrázoló. Igen komoly volt ő is.

— Jó estét, Gács úr, Isten vele — üdvözölték őt elmenőben.

De az asztalos csupa hideg meghajlással felelt.

— Alászolgája — mondta utóbb még kissé epésen és a szeme szögletéből megvető gyanakvással nézett a távozók után. De mikor már a sötét kapualjban voltak, köhécselt és utánuk kiáltott:

— Talán himzést tetszettek rendelni?

— Nem rendeltünk semmit, Gács úr — kiáltott vissza János.

— Mert ugyan sokáig ott tetszettek lenni — kiáltotta az asztalos gúnyosan. — Talán bizony a szobát is ki tetszettek venni?

Akkor János visszament az udvarba és megfogta Gács úr kezét az újsággal.

— Kedves Gács úr, higgye el, hogy nincs semmi oka haragudni ránk. Mi nem is akartunk itt lakni. Csak úgy... játékból néztük meg.

— Hát... hm... — köhécselt az asztalos zavartan, — lehet kérem az... és lesütötte a szemét.

De mikor János eltűnt megint a kapualjban, még egyszer utána kiáltott:

— Tanár úr kérem!

Azután utanaszaladt és a sötét kapualjban könyökkel meglökve Jánost boldogan sugdosott.

— Hát csinos egy nőcske, mi? Hát van annak intelligenciája is kérem, tanár úr. Lehet avval társalogni. Avval lehet kérem, estig is... — és a kapuig kísérté Jánost.

Klára már odakinnt állt az utcán. Lehajtott fejjel állt mozdulatlanul.

— Mit gondolkodol olyan nagyon, kedves — kérdezte János.

Klára összeresztte. Aztán felnézett rá különös, gyanakvó, kereső tekintettel.

— Gyere — mondta. — Gyere gyorsan.

Megragadta János kezét és húzta maga után, sebesen, szinte futva.

Ez az utca már a szabad mezőbe nyílt. Ott kiléptek a város partjából a füves zöld hullámvásba. A hanyatló nap rézsutos sugarai egy távoli fásor óriás árnyékrácsát fektették le a rétre.

Egy dülőúton mentek fel a dombra. Klára húzta Jánost kezénél fogva, mintha valami határozott célja volna és percre pontosan kellene megérkeznie. János nyugtalan lett és szorongva botlott a kövekbe.

Odafenn a domb tetején — voltaképen nem volt ott semmi sem, csak egy bot a földbe tűzve és arra egy csomó szalma kötve — ott megállt Klára. Aztán nagyon lassan szemközt fordult Jánossal és a szemébe nézett. A finom, fehér homlokról, a keskeny gyerekarcról sugárzott valami, ami nagyobb volt, mint az arc: valami fehérlángu, elszánt lelkesedés. Így nézett János szemébe.

— Mit akarsz, Klára?

Az asszony nem felelt. Csak nézte. János elpirult és lesütötte szemét:

— Mit akarsz?

— Mondjad meg nekem János — szólalt meg fojtott, konok, követelő hangon — hogyan mutatkozik az meg, hogy a szerelem csak élvezés-e vagy Isten szándéka, mely útunkat mutatja?

— Hogyan mutatkozik meg?

— Igen. Hogyan mutatkozik az meg, hogy nemcsak érzés, mint a többi érzés? Hogyan mutatkozik meg?

A hangja szíljaján fellobogott. Kis teste meredeken kinyúlt, mintha ágaskodott volna.

— De hiszen ezek belső dolgok — hebegte János félénken. — Azt az ember maga érzi.

— De én nem érzem, János. Én csak annyit érzek, hogy szeretlek. És ha én most visszamegyek Braun úrhoz a petroleum-boltba, akkor is szeretni foglak. De semmi sem változott.

— Nem értelek, Klára.

— Nem tudom, nem tudom jobban megmondani! — nyögött fel az asszony gyötörtén és hirtelen vad zokogás szakadt ki belőle, mely egész kis testét megrázta, mint a hideglelés. A fogai összevérdtek.

— Klára, Klára — kiáltott János rémülten és ügyetlen nagy kezeivel az asszony után kapott. — Klára, az Istenért! Mi bajod?

Erre Klára még sírva simogatni kezdte János kezét, remegve, gyöngéden:

— Ne félj, János — mondta lágyan, szomorúan. — Kedves, jó. Hiszen nem tehetsz róla. Majd még... Gyere üljünk ide. Üljünk ezekre a kövekre. Hiszen még ráérünk. Gyere.

És leültek ott a kórakásra a szalmacsutakos bot tövében és tágra nyitott szemekkel meredtek át a sötétedő budai hegyekre, melyek mögött épen lement a nap és égő bronzszínű lett az ég.

Így ültek ott sokáig. Némán és szorongva, vártak és várva meredtek a sötét budai hegyekre. Talán másfél óráig is.

De az este úgy borult le, mint máskor. Lennt a völgyben a Duna csíkja halványodott és a város kormos füstfelhője alól kivillogtak az első sárga lámpák. Azután megjelent az első hűvös-hegyes kis csillag odafent a sötétzöld égen. — Később harangozni kezdtek valahol.

Klára fázósan megborzongott.

— Harangoznak az óbudai plébánia tornyában — suttogta János.

— Vecsernyére harangoznak — suttogta vissza Klára.

Aztán megint csak ültek és tág szemekkel vigyázták a fekete budai hegyeket.

— Haza kell mennem, — mondta Klára nagyon halkán.

Aztán megint csak hallgattak. Besötétedett. Már csak az agyagos dülőút világított sárgán a fekete mezők között, és lekanyarodott valamerre Szent-Endre felé.

— Hova menjek haza? — nyögött fel hirtelen Klára. — A szobánkba, Dorn Lujzához? Vagy a kis házba a svájci tó partján. Vagy a német kisvárosba, amelyik csak egy képeskönyben van?

— Legszívesebben kézenfognálak — felelte János búsan — és elindulnék veled ezen az úton. És csak mennénk, mennénk, vissza se néznénk. El. Egészen.

— De hiszen nem megyünk — mondta az asszony fázósan, vacogva.

— A lelkem megy el most ezen az úton.

— De mi nem megyünk utána — mondta Klára fáradtan. — Eleresztjük a lelkünket, hogy menjen, magunk pedig visszafordulunk nélküle.

Mint a forró, fájó vér, úgy öntötte el a férfit ez a hang.

És János egyszerre felugrott. — De már mért ne mehetnénk el ezen az úton, ha ezen van kedvünk menni? — kiáltotta hangosan, izgatottan.

— Hiszen nem lehet — felelte az asszony fáradtan, lekonyult fejjel.

Ezt én nem értem! Ezt nem értem. Mért ne mehetnénk el ezen a dülőúton Szent-Endrére? — ordította János egyre izgatottabban és az ökleivel hadonászott.

Erre Klára felfigyelt. Felnézett rá vigyázó, riadt szemekkel.

— Mert nem lehet — mondta óvatosan, halkán. — Mit csinálnánk mi Szent-Endrén?

— Ezt nem értem! Ha most odahúz a lelkem. Mért nem megyek! Ki tiltja? Mért nem megyek? Nem értem! — (Két kézzel belemarkolt lobogó hajába.)

— Holnap tanitanod kell a zenedében — mondta Klára a lélegzetét visszafojtva. — Hiszen neked állásod van.

— Az semmi. Az még csak néhány hét. És ha teszem — beteg volnék? Hát ez csak fontosabb?

— El fognak csapni, — mondta Klára halkán és szemei János arcába kapaszkodtak.

— Hát aztán! Csapjanak el! Az igazgató szerint éljek, vagy a lelkelem szerint?

— De énnekem családom van, János. — (Klára hangja remeggett.) — Kötelességeim vannak. Sok fájdalmat okoznék.

— Az anyád gondját viselné a gyerekeknek. A férjed is megvigasztalódnék.

— Nem. Tudom, hogy kétségbeesnének.

— De hátha lélek nélkül megy vissza hozzájuk? Mi? Akkor úgyis elhagyta őket! Úgyis! Úgyis! Úgyis! — ordította János.

Klára felállt. A finom homlokról, a keskeny gyerekarcról sugárzott valami, a sötétbe, ami nagyobb volt, mint az arca: fehérlángú, elszánt lelkesedés.

— János — mondta hangtalanul, lélegzet nélkül, akadozva. Nincsen pénzünk. Miből fogunk megélni?

— Van pénzem. Van egy százasom. A pénztárcámban is van még aprópénz. Van egy aranyóráim. Ez három hétre is elég. Aztán majd dolgozunk és keresünk. Majd zongorázok a mozikban. Vagy valami egyebet. Nem fogunk éhen halni. Olvastad te már valaha az újságban, hogy valaki Magyarországon éhenhalt volna, hogy csakugyan az éhségtől halt volna meg? Pedig arról csak irtak volna a lapok? Nem is lehet éhenhalni, ha az ember nincsen bealázva. Hiszen nem történhetik semmi. Mitől félnek hát az emberek? — (egyre izgatottabban ordított és hadonászott. Fekete karjai forogtak a csillogos ég alatt, mint egy szélmalom). — Mitől félnek? Mért félnek az emberek? Mért nem mennek oda, ahova menni akarnak? Megbolondultak?

Klára térdei inogtak. Két öklét görcsösen összeszorította: — nincsen ruhánk — mondta alig hallhatóan. — Se fehérnemünk, se szappanunk, se fogkefének.

— Az semmi. Azért még hazamehetünk gyorsan. Bepakoljuk egy hátizsákba. Nekem van otthon egy nagyszerű hátizsákom. Valami igazoló irás is kellhet. Valami születési bizonyítvány. Nekem van egy fényképes vasúti igazolványom. Meg egy pár cipő kell. Törülköző kell. Igen. És egy termophor kell. Igen. És holnap... egy termophor...

Hirtelen megakadt, aztán szétvetette a karjait és felordított: — Nem! Semmi! Semmi! Semmi! Mostan, most gyere!!

Akkor zengő sikoltás szakadt ki Klárából, mint a karcsú láng. János csak ordított. Felriadt denevérek rebbentek a sötét mező felett. Messziről kutyavonítás felett.

És kézen fogták egymást és elkezdtek futni. Ordítva futni lefelé a dülöúton az esti síkság felé. Odaát a Rákos fölött épen akkor kelt fel az óriás rozsdavörös hold.

(Folytatjuk.)

A REVOLVER

Irta : FÖLDI MIHÁLY

1921. április 17-én este tizenegy óra után magas, barna keménykalapos úr csöngetett be a Fekete Sas-szálloda kapuján s a portástól, aki a kivilágított előcsarnokban ült és ujságot olvasott s aki gyorsan felugrott, hogy ajtót nyisson, szobát kért. Fillencz Antal, népszerűbb nevén Tóni bácsi, szemügyre vette az idegent. Kopott szürke utcai ruha volt rajta, bal kezéről sovány kis sárga táska lógott. Mellényén hosszú vékony ezüstlánc volt áthuzva; verejtékező puffadt vörös arcát borotvátlan vörhenyes szőr borította. Az idegen határozottan és biztaton nézett szembe Tóni bácsival, aki némi habozás után, tekintve, hogy úgy is három szoba üresedett meg a mai napon, felvezette az új vendéget egy harmademeleti udvari szobába. Később felküldötte a szobalánnyal a bejelentő lapot, melyet az idegen rögtön ki is töltött. Kissé széteső, nőies betűkkel ez a név állt rajta: Ország István. A „foglalkozás“ rovatba egy vonást húzott s alája ezt írta: „Hazatért hadifogoly“. Tóni bácsi figyelmesen átnézte az ívet, aztán vállat vont, bezárta a kaput, leült az előcsarnokban és tovább olvasta ujságját.

A legközelebbi vasárnap reggelén Tóni bácsi felküldte Ország Istvánnak a szobaszámlát. Unokaöccsével küldte fel, Zsoldos Miklóssal, aki állástalan színész volt. Amióta hazatért a háboruból, szerepelt egy-egy kisebb kabaréban és mulatóhelyen, de sehohsem tudott állandó szerződéshez jutni, épp úgy nem, mint ahogy a háboru előtt sem tudott gyökeret verni a színházaknál. Azóta itt tett-vett a szállodában, nagybátyja jóvoltából, kevéssé borraivalóért meg a szűkös kosztért. Zsoldos Miklós bekopogott az ajtón s kezét rátette a kilincsré. Az ajtó nyitva volt, a vendég éppen öltözködött. Tovább száritotta arcát a törülközővel s nyugodtan egy pillantást vetett a törülköző fölé a számlára. Majd mialatt szájához emelt egy pohár vizet, odavetve így szólt:

— Most öltözködöm. Majd mindjárt lejövök és kifizetem.

— Kérem alássan, — mondta Zsoldos Miklós — s kiment a szobából.

A közeli templom tornyában delet harangoztak, amikor eszébe jutott Tóni bácsinak, hogy a harmadik emeleti lakó számlája még mindig nincs kiegyenlítve. Kereste öccsét, hogy felküldje, de sehohsem találta. Ő maga ment hát fel. Bekopogott, majd lenyomta a kilincset. Az ajtó nyitva volt s a szoba üres. Gyakorlott léptekkel a szekrényhez lépett, az is nyitva volt s az is üres. Egy gombot nem hagyott a szobában Ország István. Tóni bácsi elvörösödött a düttől. Körülnézett, nem hiányzik-e valami a szobából. Nem, nem hiányzik semmi. Sőt, az asztal közepén egy revolvért pillantott meg.

Fölvette a revolvért, megvizsgálta. Kemény, fekete acélból ké-

szült, csillogó revolver. Hat lövetű. Jó gyártmány és hibátlan. Mind a hat golyó benne van. Mi ez? Revolverrel fizetik ki újabban a számlákat?

Ez a vendég kétségtelenül ezzel a revolverrel akart fizetni. Bevált szimatával Tóni bácsi rögtön megérezte, hogy ez a lakó észrevétlenül megszökött. De miért nem vitte magával revolverét is? Többet ér annál az összegnél, amennyit a számla kitesz. Tóni bácsi, aki még megörzött a régi időkől valami romantikus tiszteletet a gavallérok iránt, úgy érezte, hogy az értékes revolver hátrahagyásában bizonyos úri gesztus van, amely egy letört gavallérra vall. De hátha nem is szökött meg és sárga táskájával együtt talán még visszajön? Minden eshetőségre készen, Tóni bácsi hátsó zsebébe sülyesztette a revolvert s lement a fülkéjébe. Este pedig bejelentette gazdájának az esetet. Nyugodtan végighallgatta az ilyenkor szokásos szemrehányásokat, a feddéseket rossz emberismerete és hiszékeny bizalma miatt, hallgatott, bólogatott és morgott s a revolvert egy szóval sem említette.

Néhány napig senkinek sem szólt. Elzárta fiókjába és várt. De meddig várjon vele? Nem tanácsos ma fegyvert tartani otthon, meg is büntethetik érte. Aztán meg van egy már neki, a régi, — minek legyen kettő? Jó volna eladni ezt az újat.

Megint várt néhány napig s kereste azt az embert, akinek eladhassa. Nem találta meg. Ekkor közölte az ügyet unokaöccsével, Zsoldos Miklóssal. Nyugodtan fordulhatott hozzá, mert ez a fiatal-ember eddig még mindenre vállalkozott. A revolver eladását is magára vállalta.

Most zsoldos Miklóshoz került a revolver. Ő is betette a hátsó zsebébe s ettől a perctől kezdve azt az alkalmas embert kereste, akinek jó áron eladhassa. Többeknek megmutatta, többeknek kínálta. Voltak, akik hajlandók is lettek volna megvenni. De mindegyik értékén jóval alul maradó árat kínált érte. Elgondolkodott a rípac. Nincs ezeknek szükségük erre a revolverre, — gondolta. — Olyan embert kell találni, akinek szüksége van rá. Az majd jó árat fog fizetni érte.

S ahogy így tünődött, eszébe jutott valami. Volt egy érdekes szerepe, amikor egyszer régen Szombathelyen játszott. Nagy sikere volt vele, sok tapsot aratott, mindenki kacagott alakításán. Egy fegyver- és tölténykereskedő ügynökét játszotta, aki igen ravasz és ötletes módon tudott nagy forgalmat csinálni üzletének. Beállított ismerőbb nevű emberekhez s hol letört arisztokratának, hol elzüllött írónak, hol meg tönkrement vállalkozónak mutatkozott be, aki eljött, hogy elpanaszolja sorsát és kétségbeesését s méltó formában, az illető úrhoz s a letört előkelőséghez méltó segítségét kérje. Oly züllötnek, komikusnak és hazugnak tudta megjátszani azt az egyébként is züllötnek és hazugnak beállított figurát, hogy a munkájukban és nyugalmaikban háborgatott közszereplő urak rendszeren a tárcájukhoz nyúltak s néhány, többnyire szerény bankjegyet ajánlottak fel. Ilyenkor azonban ő meg volt sértve, felháborodva tiltakozott a megalázó alamizsna ellen s

kijelentette, hogy inkább ott rögtön föbe lövi magát, semhogy... ő ... a gróf, akinek versenyistállója volt Freidenanban... ő... a művész, aki már megrészegeedett egy világ tapsaitól... ő... a hajdani milli-omos, aki esztendőkön át kezében tartotta a berlini tőzsdét s akkor fojtott meg s akkor tett milliomosokká embereket, amikor jókedvében éppen úgy akarta... hogy ő néhány fillér könyöradományt fogadjon el. Ekkor drámai jelenet fejlődött ki a színpadon. Ő hadonászott a revolverrel, az illető úr idegesen kérlette, ő egyre többet beszélt a revolverről, a gyártmány kitűnőségéről, — biztos találat, tiszta munka, díszkrét dörrenés — addig szavalt, addig mutogatta, addig emelte saját homlokához s az illető kitűnőségarcához a revolvert, amíg az rájött, hogy egyetlen helyes és méltó megoldása a helyzetnek a revolver megvásárlása. Amibe ő nagy lelkitusa után — hiszen az utolsó fegyvert adja ki kezéből — végül bele is egyezett — a színpadon.

De talán beleegyeznek most, a valóságban is. Bár a terv akkor sikerülne igazán, ha sokan, nagyon sokan, minél többen megaláznák őt. Ha az illető urak sorra tárcájukhoz nyúlnának s megalázó és leki-csinylő formában néhány bankjeggyel le akarnák rázni magukról, anélkül, hogy igényt tartanának a revolverre. A jelenet így rövidebb is volna, megtakaríthatná a végső drámai megoldást s a revolver is megmaradna a következő látogatások számára. Igen, így kell ezt valahogyan csinálni.

Fakó vörös cipő, csíkos zöld nadrág és szürke lüszterkabát volt rajta, amikor egy május eleji reggelen elindult, zsebében a revolverrel, a szállodából. Rózsaszín nyakkendő hervadozott a mellén, fején puha fekete kalap lötyögött, — ezt is egy vendég felejtette a hotelben. Még nem tudta, hova fog menni, a drámai jeleneten törte a fejét s különböző címek között válogatott.

Ezen a napfényes májusi reggelen Török Géza író és hírlapíró korán ment el hazulról. Felesége, Ilona asszony már kilenc óraker felkelte. Nem a mai nagytakarítás miatt, melyet az asszony előre bejelentett, hanem mert neki is dolga volt a városban: este, amikor lefeküdt, meghagyta Ilonának, hogy kilenc óraker keltse fel. Az asszony kilenc óra után öt perccel megállt az ágy előtt s halkán, szinte suttogva nevé szölogatta férjét:

— Géza, — mondta — Gézám... kérlek...

Aztán, valamivel hangosabban, így szólt:

— Kilenc óra elmúlt...

Török Géza mindezt hallotta, de nem bírta tudomásul venni. Fájtak és zsibbadtak voltak az idegei. Úgy érezte, hogy teste valamí súlyos vasgolyóban végződik fölül, tudta, hogy ez a vasgolyó a feje, de azt is érezte, hogy hasztalan iparkodnék, nem tudná megmozdítani. S azt is tudta, hogy ezek a szölogatások és bejelentések csak bevezetések. Tudta, hogy utánuk még simogatás jön, hogy az asszony hüvös, sovány ujjai végig fognak sétálni borostás arcán, hogy az asszony meg fogja csókolni egyre hidegebb és egyre bágyadtabb ajkaival a szemét, s ha az sem használ, szomorúan és fáradtan mosolyogni fog s befekszik hozzá az ágyba. Érdekes, hogy az asszony

egyre fölényesebb és unottabb mosollyal végzi ezeket a szokásokat, melyekhez még nem is oly régen jókedvű nevetéssel és dalolással fogott hozzá. Igen, valami bágyadt fölényt és martiros szomorúságot affektál újabban az asszony, aki legtöbbször már úgy bánik vele, mint beszámíthatatlan, nyugós és kedves gyerekkel, aki önmagával van elfoglalva s aki már csak finoman fájó szomorúságokat okozhat egy ilyen okos és finom és szép asszonynak, aminő ő, Ilona. Most is így mosolyog? Lassan rányitotta szemét. Ilona ott állt egy szál ingben, a feje piros kendőbe volt bekötve. Bal kezében egy pár öreg szarvasbőrkezyüt tartott, melyet a takarításhoz szokott használni. És az asszony elmosolyodott. Szomorúan, sőt kissé gúnyosan. De azért régi szokás szerint kinyújtotta sovány és hideg ujjait, hogy simogasson.

A férfi azonban elfordította fejét, majd hirtelen felült s kiugrott az ágyból.

— Köszönöm, már ébren vagyok, — mondta hivatalos hangon.

Az asszony nagy fekete szemei karikásan kitágultak és rámeredtek. De rögtön szemelláthatóan még gúnyosabban és fölényesebben és szomorúbban rándultak meg ajkai. Valami hirtelen dühvel a férfi elkapta az asszony csuklóját és magához rántotta. Az asszony fel-szisszent és elhalványodott. Most meg fogja kérdezni, mért haragszom s én nem mondhatom meg, — villant át a férfin, s hogy elpalástolja indulata okát, melyet egyszerűen szégyenletesen gyerekesnek tartott, magához ölelte az asszonyt s az ajkát kereste.

— Mit akarsz, kisfiam... — sóhajtott a asszony s fejét lehajtott.

— Mit! Hát mit! Hát mit akarhat egy férfi, ha megöleli a feleségét! — kiáltotta s dühösen nevetett.

Az asszony elengedte magát. Petyhüdtlen, zsibbadtan lógtak alá a karjai. — Ugyan... — suttogta alig hallhatón s megtántorodott.

— Ugyan? Hát ugyan! Én „ugyan“ nem erőltetek... — mormolta a férfi s hirtelen megfordult. Lehajolt, a papucsát kereste, mintha már nem is lett volna egyébről szó.

De nem állta meg, hogy fel ne pillantson az asszonyra, aki mozdulatlanul még mindig ott állt előtte. Nagy fehér kérdőjel volt az arca. És fekete szemében nedves bánat csillogott. Török Géának megfájdult a szive.

— Na igen, — mondta, mintha neki volna igaza — az ilyen öreg házastársak, ha izlésesek és jólneveltek, csak akkor csókolóznak, ha mindkettőjüknek jól esik. Ha egyik nem, akkor a másik sem. Már pedig...

Elhallgatott, mert úgy érezte, hogy hamis a hangja és nincs egészen igaza. Gyorsan lábára húzta a papucsot s ki akart sietni a fürdőszobába. De ismét nem tudta megállni, hogy rá ne pillantson az asszonyra. Most már megint szomorúan mosolygott; sápadtan és szenvedőn, mint aki megérti és megbocsájtja egy kedves, de vásott gyerek rosszkódásait.

Mi van ezzel az asszonnyal? Hozzá lépett, átkarolta a derekát

s a szájához hajolt. Az asszony a két száj közé tette a kezét. A férfi a fogai közé szorította a kezét. Az asszony mosolyogva sóhajtott:

— Ne erőltesse, ha az egyiknek nem jól esik . . .

És úgy hangsúlyozta, mintha a férfinak nem esnék jól.

Felnevetett a férfi. Az asszony is nevetett, de szárazon és értelmesen. Úgy érezte a férfi, hogy már nem a szívéből nevet. S most megérezte a bőre illatát. Ismerős illat. De még egy-két évvel ezelőtt felforralta és elkábitotta, ma reggel egyszerűen csak tudomásul adja, hogy egy nő áll előtte. Egy ember. Egy másik ember. S hirtelen mélységes szomorúság fogta el.

— Igaza van, — sóhajtotta s hirtelen elengedte az asszonyt. Érezte, hogy hosszan, kérdőn s talán hívogatón utána néz Ilona, de már kisietett s becsapta maga után az ajtót. Igen, egy másik ember. Együtt laknak, együtt élnek. Néha csak egy szoba van közöttük, néha csak egy lépés. Néha annyi se s a testük összeér. De ha a kezek egymásba fonódnak is, ha száj a szájjal egybeolvad, ha össze-forr is két test, nincs-e a két ember között még mindig egy olyan lépés távolság, amelyet nem lehet átlépni, amelyet nem lehet átálmódní és elhazudni. Két ember együtt lakik és nincs, soha nem lehet együtt. Két csontkoponyából sohasem lesz egy lélek, két testből sohasem lesz egy érzés, két ember sohasem ér el egymáshoz. Minek hazudni? Minek képzelődni? Egyedül vagyunk.

Bizonyos fájo elégtétellel állapította meg mindezt s bizonyos dacos büszkeséggel hajtotta fejét a hideg csap alá. Igaz, hogy nemrég nem így gondolta el ezeket a dolgokat, igaz, hogy másképp beszélt akkor, amikor szerelmesnek képzelte magát. Most is szereti az asszonyt, sajnálja. S nem a részvét-e forrása minden igaz szeretetnek? Az igazság elől pedig nem lehet kitérni, jobb, ha eléje siet az ember. Hát ő majd eléje siet. Ha egyedül van az ember, lesz ereje és türelme az egyedülléthez.

A hideg víz, a gyors mozgás felfrissítette.

— Négy óra tájt itthon vagyok, — mondta.

Ilona kezét nyújtott, ő megcsókolta a sovány, hűvös kezét. A kéz megremegett a tenyerében. Mintha egy szeretetet és jóságot kérne . . . könyörögne. Ránézett. Szomorúan, alázatosan mosolygott.

— Most sietek, — mondta diadalmasan. — A viszontlátásra! — S kisietett. Ugy látszik, — gondolta — az asszony észrevett valamit. Szegény . . . — Igazán sajnálom. És szeretem. — S erős jókedvvel rohant le a lépcsőn.

Az adóhivatalban volt dolga. Már napok óta halogatta, végre elhatározta, hogy most már el kell intéznie ezt az ügyet. Szétnézett villamos után. A sarkon észrevett egyet, futni kezdett. Mellette iramodott egy másik ember is. Óreg, szuszogó munkás, alig bírta terhét, a testét. Ránézett és megállt. Nem ér rá egy másik villamosra várni? Elkésik. Hát aztán? Eszébe jutott, hogy eddig, hosszú esztendőkön át minden nap pontosan megjelent a szerkesztőségben. Mosolyognia kellett most ezen. Miért kell pontosnak lenni? Miért kell hivatalba járni? Miért kell dolgozni? Elmosolyodott. Még sohasem gondolt

ezekre a dolgokra. És most, hogy először gondolt rájuk, nem tudott felelni. Éhen hal az ember? S ha nem hal éhen? Akkor is meghal.

Gyerekek szaladgáltak körülötte. Átszaladtak a kocsiútra, egyik gyalogjáróról a másikra, s megint vissza. Miért nem maradtak mindjárt ott? Mi örömük van ebben a játékban? Igen, a gyerekek még tudnak játszani. Játsszani kell tudni. De mi lesz, ha az ember egyszer elveszti kedvét a játékhoz?

Most egy gyerekkocsit tóltak el mellette. Alig pár hónapos csecsemő feküdt és nézdelődött benne. Szegény... Ezt gondolta. Sajnálta. Milyen könyörtelenek a szerelmes emberek, akik könnyedén és felelőtlenül a világba dobnak egy harmadik embert, akihez volta-képpen semmi közük sincs. Mert „együtt“ lehet-e három ember, ha kettő sem tud egymáshoz férni? Szegény gyerekek...

Végig simította homlokát. Milyen különös gondolatai vannak! Bolondság. Ujra neki indult, most már gyorsabb léptekkel. A sarkon egy másik villamos fordult be. Utána futott s felugrott rá.

Most, ahogy így futott és ugrált és kapaszkodott, ismét belejött a régi tempójába. Abba az életbe, amelyet harminckét esztendő óta folytatott. Messziről jött, nagyon messziről, nagyon szegény, értelmetlen és gyámoltalan és sokszor rossz emberek közül. Mindent maga csinált, egyedül. Még beszélni is szinte magától tanult, értelmesen, világosan és öntudatosan beszélni. Mindig hiányzott életéből az apa, aki erősen tud szeretni, megbocsájtón tanítani és javítani, aki együtt sétál az emberrel s a hóna alá nyúl. Okos, jó nála idősebb apai barátja sem volt. Most egyszerre érezte a self made man-ek egyedüllétét, sivár erejét és fanyar kiábrándultságát.

A villamos lépcsőjéről két asszony meg egy gyerek le akarta lökni. Megragadta a kapaszkodót s fellökte magát a Perronra. A gyerek lemaradt. Leesett. Utána nézett. A gyerek rávicсорította fogait. Ot-hat éves kisgyerek volt, kék matróruhában, sovány kis arca akkora volt, mint egy éretlen alma. De most eltorzult az arca, vörös lett és köpködött. Szegényke. Sajnálta a gyereket és utálta. Önmagát is. Azért, mert ilyen dühös tud lenni.

Hogy ez harminckét esztendeig, nem, majdnem harmincháromig nem jutott eszébe... Eddig folyton dolgozott. Reggeltől estig, estétől reggelig. Írt. Színdarabokat. Drámákat és bohózatokat és kabarédarabokat meg vezércikkeket és elmés glosszákat. Regényt is írt. Ésre se vette, hogy mit dolgozik. Napszámba dolgozott. A suszter cipőt csinál, a szabó ruhát, az utcaseprő az utcát söprögeti, az ő szerszáma a toll. Iparos. Ezt akarta?

Meglökték. Ideges udvariassággal rászólt a kalauz, hogy álljon félre az útból. Erre ugyan a kalauz nélkül is rájöhetett volna... A zaj, a tolongás, a lökdösés, a feldult és puffadt arcok megrázták idegeit. Keze ökölbe szorult, minden idegszála reszketett. Most gyilkolni tudott volna. Zsíbadtan leszállt a villamosról.

Úgy látszik, kimerültek az idegei. Pihenni kellene. Minek? Miféle munkára, öröme, nyugalomra hozza rendbe idegeit? És úgy sem tudna pihenni. De ez csak képzelődés. Ideges szeszély. Nincs

semmi baja az idegeinek. Nyilván csak újra húzódozik az adóhivaltól, megint kifogásokat keres a hivatalos helyiség meglátogatása ellen.

Azért is oda megy. Uralkodni kell az idegeken.

Erőltetett ruganyossággal szaladt fel a lépcsőn. A folyosón, az adófelügyelő kopott barna ajtaja előtt szép sorban, csöndben, huszonöt-harminc ember, asszony és férfi állott, kezükben nyitott zöld ív. Ezek itt mind várakoznak, — gondolta s előre sietett. A csöndes, szinte alvó emberek egyszerre felemelték fejüket s felszisszentek. A szolgálászolt, hogy álljon be a sorba.

Idegei újra megrázkódtak. — Mi az? — kiáltotta.

— Álljon be a sorba, a többi után, — mondták többen is.

Tudta, hogy igazuk van, s mégsem tudott most uralkodni magán. Kötelkedni, vitatkozni kezdett.

— Mikor kezdődik a hivatalos óra?

— Jöjjön elsőnek, akkor elsőnek mehet be.

Jólesett volna most félrelökni a szolgát, az embereket s berohanni a felügyelőhöz.

Nem tette meg. Csak tehetetlenül gorombáskodni kezdett.

— Maga ne tanítson engem.

— Elég baj, hogy még az urat is tanítani kell, — mondta a szolgál, alig húsz éves sánta legény.

— Mi az? — ordította, de rögtön elszégyelte magát s kirohant.

Cigaretára gyújtott s mélyen magába szívta a füstöt, hogy elcsitítsa idegeit.

A szerkesztőségben az első várakozó munka egy nekrológ volt. Húsz-harminc meleg sort kellett írnia egy, az éjszaka elhunyt történetirőről. A nevét gyakran hallotta, de soha nem látta és soha nem olvasott tőle egy sort sem. Azt hitte, nem érdemes. Mindig úgy gondolta, hogy nem érdemes elolvasni azokat a könyveket, amelyek nem csábították az olvasásra. Most színes, pasztelles, meleg sorokat kellett írnia. Nagy tudósnak, nagy embernek, fontos személyiségnek kellett beállítania. Idegesen kapkodott levegő után. Semmi sem jutott az eszébe. Végül az írógéphez ugrott s beszélni kezdett. Nem tudta, mit mond, nem értette a szavakat, de a rutin formás és meleg mondatokat sajtolt ki belőle. Két perc múlva megvolt a kis cikk, amely pótolhatatlan veszteségnek minősítette a jelentéktelen tudós halálát. Az volt a benyomása, hogy a köteles mértéken is túlmélt az értékelés bőkezű melegségében. Enyhíteni kellene a dicséretéken, egyikét igaz szót is el kellene bujtatni a sorok közé. Nincs véleménye? Nem tudja, mi az igazság? Dehogynem. Van véleménye. Csak nem szokta kimondani.

Harmincharmadik esztendeje már, hogy nem szokott az igazságra gondolni.

Nem volt rá szüksége.

Nem kívánta tőle senki.

Ő maga sem.

Nem elviselhetetlen ez?

De akkor hogy tudta ennyi ideig szó nélkül túrni? Hogy tudta

ennyi ideig jajszó nélkül elviselni magát? Ezt a mindencknél súlyosabb és idegenebb terhet? Ezt a legidegenebb embert, ezt a legveszedelmesebb ellenséget, ezt a legzsarnokibb, minden uzsorásnál uzsorásabb kerítőt?

Nem érti, hogy tudnak ma az emberek jobbanlenni önmagukkal. Hogyan tudnak együttélni magukkal?

A szomszéd szobában most hangosan felnevettek. Egyik kollegája átrohant a szobán s sietve oda kiáltotta neki:

— Egy örült itt akarja föbelőni magát!

A nyitott ajtón át becsapott hozzá a jókedvű nevetés, melyet időnként megszakított egy önérzetes és panaszos hang:

— Volt idő, amikor én is így nevettem a nyomoron és a kétségbeesett ötleteken. Akkor gyáraim voltak, amelyek állandóan zakatoltak és én csak ültem a büróban és dűlt hozzám a sok arany. Akkor, ha bejött hozzám egy szegény ember és el akarta mondani a baját, én is azt hittem, hogy zsarolni akar. Megérdemelttem sorssomat. Megérdemlem, hogy most én rajtam nevensenek.

Török Géza kíváncsian sietett be a másik szobába. Zsoldos Miklós állott a szoba közepén, az újságírók között.

— Megérdemeltem, — szavalta a zúllott színész. — De lássák meg az urak is, hogy mi a vicc. Lássák egyszer szemtől-szembe, amiről olyan szépen tudnak írni. Én nem reflektálok könyörödmányokra, én tanácsért jöttem az urakhoz, azt kértem, mondják meg, ki segíthetne rajtam múltamhoz méltón. Am legyen! A sors elől senki sem futamodhatik meg s én gyáva soha életemben nem voltam. Azt akarom, hogy egyszer ajkukra fagyjon a cinikus és szívtelen mosoly és azt akarom, hogy tudják meg végre, mi a vicc. Én itt az önök — —

— Mit akar? — szólt rá Török Géza.

A színész éppen elővette hátsó zsebéből s nyitott tenyerében, karját messze kinyújtva, tartotta a revolvert. Török önkénytelenül érte nyúlt. A színész pedig hirtelen megfélemedezett szerepéről s akaratlanul is a szombathelyi szerepe jutott eszébe:

— Uram, kezeskedem róla, valódi Frommer. És esküszöm önnek, jobb a Pieper Nicolasnál, jobb a Browningnál és jobb minden Steiernél. Biztos találat, tiszta munka, nem csap semmi indiszkrét zajt. Kezeskedem! Ebben a tárgyban nem ismerek tréfát.

— Megveszem — mondta Török egyszerűen.

— Az én utolsó fegyveremet, jó uram?

Mély, szürke szemével ránézett Török. A színész elnevette magát. Török szomorúan így szólt hozzá: — Megveszem s adok magának egy jó ajánlólevelet. Mit kér érte?

— Nem eladó, — jelentette ki ravaszul a színész s a revolverért nyúlt.

— Akkor löje föbe magát.

Egyszerűen, csöndesen mondta ezt, a szobában mindenki elhallgatott. A revolvert is átnyújtotta.

— Itt?

— Itt.

A színész meghökken. Körülnézett, aztán hirtelen kihúzta Török kezéből a revolvert s kirohant.

— Alászolgája! — kiáltotta dühösen s becsapta az ajtót.

Jót nevettek. Török szomorúan ment vissza asztalához. Egykedvűen végezte tovább a dolgát, száraz nyugalommal rötta egymás alá a sorokat.

Egy félóra mulva a szolga bevezette hozzá a színészt. Letette a revolvert Török asztalára s megállt előtte.

— Vegye meg tőlem, uram.

— Nincs rá szükségem.

— Olcsón adom.

— Nem kell.

— Könyörgök, adjon nekem egy ajánlólevelet. Dolgozni akarok. Így elzüllök. Miért nem akar segíteni rajtam? Miért nem akarja, hogy tisztességes ember legyek belőlem?

Török végignézett rajta s elmosolyodott. Érezte, hogy most ugyanolyan fölényes, gúnyos és szomorú mosoly van az arcában, mint egy idő óta a felesége arcában. Az is így néz le talán reá, mint ő erre a csavargóra? S talán éppen azért, mert ő is tisztességes, becsületes, meghúzódó munkás életet él? Igaz, hogy ennek a szép és okos asszonynak mindig nagy hajlama és tehetsége volt a szép, szabad és szenvedélyes életre. Egy időben azt hitték, hogy együtt fogják élni ezt a nagy lendületű életet. Most egyikük sem éli. S nem az ő hibájából, az ő gyengeségéből, az ő megalkuvó puhasága miatt? S nem igaz-e az is, hogy aki manapság fel akar vergődni valahová, majdnem mindig és mindenütt, hosszabb-rövidebb időn át megtagadja, megvesztegeti, eladja és meghazudtolja magát? Most itt van egy ember, aki be akar állni a sorba, aki el akarja adni magát. Igen, eladás ez, hiszen még azt sem tudja, mire fogják felhasználni erejét, ügyességét. Szegény ember. Ember?

Levélpapírost vett elő, tollát tintába mártotta s elkezdte írni a levelet. „Méltóságos uram“... A revolver ott feküdt előtte az asztalon. Csillogón, bizalmasan, önérzetesen, hívogatón. Mint egy rég nem látott ismerős. Mint egy okos, erős barát. Mint egy apa.

Okosan teszi, hogy megveszi ettől a csirkefogótól. Hátha nem is csirkefogó? Csak játszotta a züllötet. Hátha még kárt tesz magában vagy másvalakiben, ha sikertelenek maradnak próbálkozásai. Aztán meg minek egy ilyen okos jószág ilyen felületes ember kezében? Eladná-e, ha meg tudná becsülni?

Borítékba zárta a levelet s így szólt: — A revolvert megtartom. Adok érte ötszáz koronát.

A színész alkudozott. Az ötszörösét kérte. Végül megegyeztek s Török elhelyezte a revolvert a hátsó zsebében.

Idégsége egyszerre elmúlt. Nyugodtabban dolgozott és járt-kelt egész délelőtt. Időnként hátranyúlt és megsimogatta a zsebéből ki-domborodó hideg vasat. Mosolyogva nézett le a déli napban izzó utcára. Szeretettel mosolygott. Szabadnak érezte magát.

Nem ment haza négy órára ebédelni. Amikor elindult, arra gondolt, hogy az ő megnyugodott mosolya s a felesége gúnyos és szomorú mosolya között áthidalhatatlan ellentét van. Ez a két mosoly sohasem vegyülhet össze. S minek zavarnák egymást? Minek kössék meg egymást? Egyetlen vigasztalás a szabadság.

Atment a Lánchídon s egy kis budai korcsmában megebédelt. A vendéglő kertjéből végig láthatott a hegyen, a Dunán, a városon, szeme végig sétált a folyó mentén ki a zöld mezőkre s barna földekre. Egy-egy sín felszikkrazott a messzeségben. Ott lent élnek az emberek, adóhivatalaikkal és gyáraikkal. Úgy tesznek, mintha közük volna egymáshoz s megépitenek egy közösséget, melynek nem tagjai, melytől ők függetlenül élnek. S ez a nagy erős élet itt a város fölött! Ez a közönyös örökifjú, ez a föld és ez az ég, hogy' osztja sugarát, hogy' szórja illatát, hogy' nő és virul bujálkodik és nem törődik senkivel, semmivel, csak magával. Mi közünk hozzá? Mi részünk van benne? Egyek leszünk vele, ha már nem leszünk.

Szomorú ez? Vidáman kell meghalni. Szeretettel és közönyösen, ajkunkon a jó szeretet mosolyával, mely nem kér, nem követel, csak ad s nem törődik semmivel.

Meghalni, hogy élhessünk.

Igen. Haza megy és főbe lövi magát.

Fizetett, lement a hegyről és kocsiba ült.

Elmosolyodott, hogy eddig nem gondolt erre... Egy revolverhez kell jutni, véletlenül, hogy megismerkedhessünk megunkkal.

Az asszony nyitott ajtót. Mosolygott.

— Jó napot, kedves, — köszöntötte melegen és őszintén feleségét. Megcsókolta a kezét. — Ugye, jól van?

Ilona lesütötte szemét és mosolygott. Mosolyogj csak, kedves.

— Már ebédelttem, köszönöm. De ha nem fárasztom, még egy feketét kérnék magától.

Az asszony ajka megrándult. Elsápadt. — Kérem, — mondta fojtottan s a konyhába indult.

Ő pedig bement a szobájába s leült az íróasztalhoz. A fehér függönyökön át ellenállhatatlanul zuhogott be a diadalmas forráság. Arra gondolt, hogy kár volt hazajönnie. Ott fent a hegyen izlésesebb lett volna. Visszamenni? Ebben a hőségben... Fáradt volt. El kellene küldeni az asszonyt.

Elővette a revolvért s forgatta, nézegette. A konyhából zaj halatszott. Mintha összetörött volna valami.

Most berohant az asszony.

— Istenem... Oly ideges... Elejtettem...

Sápadtan, feldultan dült a heverőre s karikás fekete szemével maga elé nézett.

A férfi letette a revolvért az íróasztalra. Az asszony meghallotta a koppanást s odanézett.

— Mi az?

— Semmi, kedves. Mi történt?

Az asszony gúnyosan elmosolyodott. Felált.

— Semmi, kedves, — mondta. — Csak elejtettem a feketekávé s tálcát. Minden összetört.

— A kávé is kifolyt?

— Nem.

— Hát akkor meg lehet inni?

Nevettek.

— Hogyne. De hozza be magának, oly idegesek most a kezeim.

— Mitől?

— Istenem... No, menjen.

— Ebédelt már?

— Nem. Nincs étvágyam.

— De egy kis kávé megiszik velem?

— Igen, az jó lesz.

A férfi egy pillantást vetett a revolverre, de megnyugodott. Az asszony bizonyára nem vette észre, ő pedig egy pillanat alatt visszatér. Aztán elküldi. Kiment a konyhába, hogy behozza a fekete kávé. Tömény, ismerős illata már az előszobában köszöntötte. A gázrechaudhoz nyúlt, amikor bent a szobában eldördült a revolver.

Berohant. A szőnyegen ott feküdt az asszony. Szívéből szívárgott a vér.

Felordított. Kirántotta az asszony, hideg és makacs ujjai közül a revolvert s eszeveszett erővel az ablak felé hajította. Az ablaküvegek csörömpölve széthasadtak, a revolver kirepült az utcára.

Leborult az asszonyra s eszelősen nevetett.

A szomszédból besiettek az ismerősök.

— Orvost! Orvost! A mentőket!

Neki a revolver jutott az eszébe.

Lerohant az utcára. Kereste. Nem találta. Összeverődött a tömeg. Szétlökte maga körül az embereket.

— A revolver! Revolver! — Kiáltotta.

S tovább rohant.

— Valaki megöli magát!

S összevissza szaladgált az utcákon. Azt gondolta, hogy most az az ember fog gyilkolni, vagy meghalni, aki véletlenül felvette az utcán a revolvert.

JEGYZETEK

TÉPELŐDÉS

Hebbel, a látszólag tévelygő, de azért mindig a fény felé törekvő célos nagy német drámaíró, valamelyik ujonnan kiásott (1846-ból való) levelében ezeket írja: „... kétségbeejtő a művész helyzete a mi időnkben, mely a legkeservesebb vértanúságra kárhuztatja, ha nem akar lemondani ama legszentebb jogáról, hogy minden párt felett álljon, avégből, hogy leintse mind-egyiket a maga mértékére és ha nem akarja életre-halálra megadni magát az egyiknek avagy a másíknak“.

Ez a megnemadás életre-halálra, tudom, ma bűnnek számítódik. Tétovázó akaratszegénységtől ered, tudom, ezt mondják. A se hús, se hal embert, aki idelenn kétségek felkorbácsolt vizein hanykolódik, kiveti magából majdan a menyország és bizonyára a pokol is. Mégis, mindazonáltal, vagy nem tudom, milyen szerényen tegyem meg ellenvetéseimet: a művészet lényegében mégsem az, aminek köpenyébe a mai viharos időnkben oly gyakran burkolózni látjuk: a művészet nem tett. Kevesebb a tettnél, egészen bizonyosan, de több is a tettnél, még bizonyosabban. Lehet, hogy sok művésznek, ha nagyot akar, azt kell éreznie, hogy tettekben tényező, de éppúgy lehet, hogy lesznek művészek, akiket az a tudat, hogy nem remekművet, hanem agitációs eszközt kell te-

remteniök, meg fog bénítani. Tudom, hiszen tudom, hogy hatást vár az utóbbi is, legalább annyit, hogy jobba fogja tenni vagy megértőbbé azt, aki a művészeti produktumot élvezi. „Sóvárgás nyíla“ legyen annak műve is „a túlsó part felé“. De még a legpolitikusabb, legpropagandasabb művészis remekművet akar alkotni.

Művészettel megjavítani az emberiséget? Mivel csudálatosképen vagy egész természetesen mindig az kerül olvasmánynak a szemem elé, amire éppen szükségem van, ma ezeket olvasom Jakob Wassermann legújabb elbeszélésében: „(a művészet varázshatalma) túlságosan sokba kerül. Vérbe kerül, életbe kerül, szivbe kerül, mindenbe kerül, a földi üdvösségbe s még hozzá ráadásul a mennyeiibe. Ami pedig az emberiséget illeti, ahogy ezt a dolgot hínni méltóztatik, hát nem hiszek benne, hát semmi sem számomra, hát nem ad nekem semmit és mindennap újfent arról győz meg, hogy könnyebb volna a Kaukázust vállamon a Rajnáig cipelni, mint azáltal ami vagyok és amit csinálok, egyetlen egy gazembert gonoszteteteinek legcsekélyebbjétől visszatartani... Kí tudom-e hízelegni a tört a gyilkos kezéből? Megméregteleníteni a rágalmazók mérgét? Szeliddé tenni a pénz-sóvárgók szemét? Jámborrá a vérre szomjúhozók eszejárását? Értelemmel megáldani a butákat?

Hűséget oltani az árulókbá? Kenyeret szerezni az éhezőknek? Jogot az igazságtalanság legyőzötteinek? És hogyha a világ nyomorúságba és vészbe görog; belesüllyed-e a tengelyébe? Hát mi van benne nagy? Mi van ezzel a ti híres művészetetekkel? Egy délibábbal több kétségbeesésünk sivatagában; egy lidércfényvel több a mi úttalanságunk mocsarában“.

A művész az igazságot keresi, ez elvitathatatlan. Aki nem keresi, az nem művész. Aki meg nem találja: az nem nagy művész. De hol az igazság, istenem, hol van, hol és mikor cikázik belénk mint a villámcsapás? Megnyilatkozásképp? Ma úgy van valahogyan, hogy csaknem mindenki, nem is annyira a saját igazáról van meggyőződve, mint inkább a másiknak nemigazáról. Aztán úgy van, hogy szemernyi igaza mindenkinek van, de egészen igaza senkinek sincs. És ha ketten azt hajtogatják, hogy a harmadíknak nincsen igaza, akkor ezek ketten elsőb szép egyetértésben fogják ezt mondogatni, de utóbb majd egymásnak hanghordozására figyelvén, egymásnak mennek és azon vesznek össze, hogy ki mondja igazabban, hogy a harmadíknak nincsen igaza.

Jelszavaknak, sőt egész filozófiáknak tartalma (illetőleg a nékik tulajdonított tartalma) még soha így máról-holnapra nem változott meg, mint mostanában. Az, ami megdönthetetlenül reális és szilárd, annak tova kell sodródnia az események árában. Akkor talán ott található meg az igazán reális értékeket, ahol mostanában nem igen keressük őket: az elképzelések világában.

Vagyis nem az a fontos, hogy igaz legyen, csak az kell, hogy hinni tudjak benne! De miben higgyek? Abban, amit látok, hallok, de minduntalan másképp, abban, ami száz esztendő előtt hipotézis volt, de ma már csak földretepertje egy másik hipotézisnek? Csak abban hiszek, ami nincs, (az ismeretes öt érzékem számára). Csak abban hiszek: hogy hinniem kell!...

Majdnem mindegy, hogy miben hiszek. Az sem igen fontos, hogyan találok a hit mesgyéjére. Lehet, hogy ráhibázok, vagy testi gyakorlattal szerzem meg a hindu joghi lelkierjét, vagy lelkigyakorlattal öszpontosítom magamban azt a bűvös energiát, melyre szükségem van a hinnitudáshoz...

Betakarom a szememet, betapasztom a fületem, nem szagolok, nem izlelek, nem tapintok. Befelé nézek. Krisztus, Buddha, Mózes: egyaránt nagy mesterek, megtanítanak arra, amit a zsidó (akiben nem mindig van meg) derekh erecnek, tiszteletnek nevez.

Ők vezéreljenek arra az útra, mely az igazság és az élet!...

MOHÁCSI JENŐ

AZ IGAZ KOMÉDIÁS

A távozó Nagy Gyulának

Kezdődjek ez az írás annak a bohócnak a legendájával, aki lelkének legjavát akarván áldozni az istenanya oltáránál, elővevé zsebéből a színes labdácskákat s mikként a cirksuz közönségének mulattatására tevő, ördögi gyorsasággal dobálta fel azokat a levegőbe. Mert ez volt az ő imádása, ez a játék volt életének lényege s valóban nem adhatott volna szebb ajándékot az égi királynőnek. Az áldozat értékét mindig az áldozó mértékével kell

mérni s bizony kedvesebb volt a szegény bohóc tótágastálló hókuszpókusza a gazdagok aranyánál és a hatalmasok felfelé térdelhajtó, lefelé gögös alázatánál.

Mert nincs a játéknál komolyabb realitás s nincs a mesénél valóságosabb élet. Nézzétek a játszadozó gyermeket, milyen életet komolysággal hisz abban, amit csinál, mennyire betölti a játék egész lényét s mikor az idő barázdáitól keserűre kötözött arccal megálltok a játékos gyermekcsereg vidám zsvajva fölött, érzitek, tudjátok ti is, hogy az ő életük az igazi élet s nem a tiétek. Mert benneteket peckesre feszített, ketrecbe zárt és eltávolított a természet életétől tilalomfátok kúsza sokasága, elhagyátok az örömet a tekintélyért, a gondtalanságot a vagyonért és a szabadságot a hatalomért. Pedig szeretnétek odaállni a játékos gyermekek közé, lepkét kergetni velök s táncolva szállani az erdön, ám keményített és vasalt lelketek még hasztalan keresi a pontot, ahol az életet elhibáztátok, ahol lesiklottatok a mindenség természetes pályájától a boldogtalanság felé. A gyermek számára a játék az élet s vajjon mért ne lehetne az a ti számotokra is? Hol a határ, amely elválasztja a gyermeket a felnőttől? Mért ne lehetne az egész élet hajnalától alkonyatáig egyetlen ívelése a végtelen örömmek, amely téren és időn át összeköti az elődöt és az utódot, az öntudatos életet az öntudatlan keringéssel, amely kövön, virágon és madáron keresztül az embertestig és attól ismét a madárhoz, virághoz és kőhöz vezet?! Hiszen érzitek, tudjátok valamenynyien, hogy a játék maga a stilizált élet: az élet, amilyennek

szeretnétek, valóságaitok elemeinek összekapcsolása egy magasabb valósággá, valami szebb, jobb, igazabb harmóniává, a lehetséges duzzadó, gazdag, teljes életté.

Ezért építettetek magatoknak oltárt a forrás köveinél, jártatok körtáncot a tulajdonságaitokból stilizált pogány istenek tiszteletére s ezért emeltetek katedrális, hogyszent misztériumokban, mélységes szimbólumokban kifejeztétek és kiteljesítettétek vágyakozásokat a realitásnál magasabb rendű, dúsabb és eszményibb élet felé. S mikor már szűk lett a templom az isteni játékok számára, ezért vonultatok a teátrum lépcsőire s alkottatok magatoknak színpadot, amely egyedül és kizárólag ennek a vágyaitokban élő életnek lett a kísérleti laboratóriuma, amelyben nincsenek korlátok, nincsenek tilalomfák, amelyben a valóság határai végtelenbe szélesednek. Egy percen belül fel tudjátok idézni elmúlt és eljövendő ezredévek történéseit, összekapcsoljátok az északi sarkot a délivel, a fejedelmet a pórral, az apácát az örömeánnnyal s millió és millió változatban állíthatjátok össze az ismert dolgok valamennyi elemeit új és új lehetőségekké, hogy kikereseshették közülök azokat a változatokat, amelyeket szívetek és agyatok jónak, helyesnek és kívánatosnak ismer föl. Színpadi játék: a legigazabb valóság. S színpadi mese: az élet igazi értelmének, a helyes, a szép élet szabályainak áhíthatos keresése. Persze nem az a játék és nem az a mese, amely rab módjára másolja a ma és a tegnapi apró és sivár komédiáit, amely csak szakadatlan megismétlése a felszínes problémák álmelegoldásá-

nak, amely nem útat keres az emberi lélek rengetegében, hanem csak mindenre kapható szolgája a tömeg legalantasabb szenvedélyeinek. Ez a művészet a tegnapi művészete, amely ma még tovább éli tetszhalott életét, de valamenynyien érezzük már, hogy csak bárgyú kérődés, haszontalan kópiája kinlódásainknak és szenvedéseinknek, anélkül, hogy kivézető lehetőségeket mutathatna a pocsolyából. Am az igazi színész már mást keres, már újra oltárrá avatja a színpadot, amely a szépség szószékévé magasodva ismét első tanítója lesz az emberiségnek.

KÁDÁR IMRE

FORRADALMI ELEMÉK DOSZTOJEVSKIJ REGÉNYEIBEN

Az orosz írók feltűnése az európai irodalomban a megismerések új lehetőségeit jelentette a tudományos módszerektől elaggott nyugati kultúrában. Kelet egére a legfőbb érvényességi törvények frigyablája rajzolódott ki éles konturokkal — az ember. A probléma felvetődött és a szenvedések ősi eposzai széles áramlással gyűrűztek nyugat felé, hogy új tükrét tárják az emberi lélek megindító jóságának, mely bukásában is magasztos, igazságot nem nélkülöző. Az igazságot az orosz írók találták meg az ember képében. Ebben az igazságban — az emberben — lezárták azt a kompozíciót, melynek minden más összefüggése kitalált, tudományos kreáció, alkalmazás az ok és okozat szép, de megfoghatatlan formulájában. Megmutatták a természet és társadalom egyetlen okát és értelmét — az embert.

Bizonyosan nem véletlen az, hogy az orosz írók vették legelő-

ször észre az értelmezés ezirányú szükségyszerűségét és irásuk, a jelen kovásza, mert a felszabadulás leghatalmasabb morális ténye, — az emberi lélek forradalma, Oroszországban robbant ki, mutatva a szándékot az élet és igazság országa felé.

Az orosz irodalom legnagyobb kifejezője, legegységibb zsenije Dosztojevskij Fedor volt. Az orosz faj forradalmiságának legösszetettebb, tehát a legsajátosabb tulajdonságaival felruházott prófétája, ki műveiben a legmerészebb, a legnagyobb koncepciójú forradalmat kísérelte meg: az új erkölcs kihirdetését. A hívó orosz lélek ez új Krisztusa elküldetettnek érezte magát, a zseni, az új igazságokat meglátó jogán és kritika alá vette Jézus törvényeit, mely alól orosz ember még nem szabadította fel magát. A harc nem sikerült, Raskolnikov nem bírta el a törvényenkivüliséget, visszatérnek a multnak, a nevelésnek árnyai és kitért karokkal lebukik a szenvedés új Mária-Magdolnája — Szonyácska elé, hogy Lázár szavaival megöntözött bűnös felke bocsánatot nyerjen. De ez a megtorpanás csak az orosz lélek szentimentalizmusa. A forradalmi tétel keresztül vitetett. Raskolnikov a kiválóbb jogán elindult az úton, ölt, a társadalom törvényei dacára, mert más igazságra jött rá, melynek útján járva, sokszorosan visszahadhatja a maga zsenije által azt, amit elvett: a haszontalan életet. Nietzsche Zarathustrájának egyik traktusa, mely a gonosztevőkről szól, így mondja: egy kép sápasztja el e fiatalember képét, egyforma nagyok valának, midőn elkövette ő és a tett, de nem bírá annak képét elviselni. Rövid

összefoglalása ez minden olyan bukásnak, ahol nem mozog egy síkon a tett a képességgel. Valószínűtlen volna is elképzelni egy olyan kiugrást, amely Dostojewskijt egyszerre felszabadítja mindattól az etikai ballaszttól, mely elgyötört lelkét a megértés balzsamával édesítette és érzésvilágát a szegénység tisztaságával magasztosította.

Kilenc évig nyomorgott kényszer munkán Szibériában, ott ismételt az Újtestamentumot olvasta. Nagy kinyilatkoztatás volt ez részére. Lelke megtisztult, értelme kiszélesedett, fölfogta az embert, akit újra meg kell váltani, mert a régi Megváltó csaknem kétezer éve dominálta erkölcsével a civilizált világot és a gonoszság; a rosszaság, a hívságos gög, épen úgy uralta a sziveket, mint jövelele előtt. Miért? — vetődött fel benne a kérdés. Az igék bölcsek, az igazságok a lélek tisztaságát ábrázolják, a törvények az egyenlőséget hirdetik és az isteni szimbólumok emberi eredetűek. A varázs mégsem fogant; rossz anyagba ojtották: az emberbe. Dostojewskij megértette, hogy az anyagot kell felismerni. Meg kell vizsgálni a hajlamokat, felmérni a képességeket, meg kell ismerni, — az embert. Aki a tulajdonságok titkait megvilágítja, az megmutatta az igazságot és Dostojewskij az emberről való ismereteinket újra értékelt. Olyan adalékokat szolgáltatott az emberi élet tudományához, hogy a vizsgálódásoknak egészen új irányt szabott. Patológus sajátságokat mutatott meg: a szenvedés gyönyörét. Az élet értelmének új csodáját, diadalmas gazdagsággal mutatta ki írásaiban. Új szintézist keresett, hogy elve-

zéreljen a boldogság világába. Nagy regényeinek koncepciójából a lázadó zseni grandiózus csatája vívódik egy másik zseni, Jézus koncepciójával szemben. Regényének minden főhőse biblikus vonásokkal, az egész emberiség problémájának hordozója. Raskolnikov új törvényeket alkot, a társadalmi és isteni erkölcsöket átlépi és a kiváló, az erős ember erkölcsét kísérletezi, de itt még gyenge, mert Jézus törvényei élnek szívében, a lelkiismeret, a bűnösség tudata. Aki ez alól nem tud felszabadulni, az nem alkotó, elbukik. „Barátokat keres a Teremtő, nem holttesteket. Barátokat, kik új táblákra, új törvényeket irnak.“ Raskolnikov megalázott lelke csak akkor szabadul fel újra emberré, mikor hite feloldódik a legőstönösebb emberi bizodalomban, — a szerelemben.

Idiota című regényének főhőse Miskin herceg már tovább ment, mint Raskolnikov. Miskin már a maga törvényeit éli végig. Itt nincsenek elméletek. Az új Jézus mindentől megszabadult. Nincsenek ismeretei és magával hozta az erkölcsöt is. Nem örökölt szellemi javakat, mindent magából származtat. A társadalomban ő a félkegyelmű. Olyan, mint a gyermek, kék szemével minden új dolgot csodál és olyannak fogja fel, mint a milyen. Nincs kultúrája, nevelése tehát nem alakít, mindig felismeri a dolgokat, a maguk valóságában és megérti azokat. Isteni lélek-ember, szelid élője az érzéseknek. Nem ismer jóságot és rosszaságot, idegen tálmányok e fogalmak gyermeki szívében. Felfogja a más életét abban a helyzeti energiában, ahogy az folyik és érzi az igaz-

ságot, melyet sohasem kísérel meg összeegyeztetni valami általa készült törvénnyel — mert a gyermek nem tud igazságot hazudni.

A Karamazov fivérek című regényében minden harcával felszámol. Krisztust, aki újra lejött a földre, az igazságot hirdetni, a főinkvizitor, ki az ő törvényeit védi, mint lázitót megint keresztre akarja feszíttetni, dacára, hogy felismeri. Az inkvizitor megmagyarazza, hogy hiába erőlködnek, menjen tehát el csendben, ismeretlenül. A szimbolum tiszta, fel kell adni a harcot, — az ember szenvedni akar.

Az Ördögösök című regényében adja népének (mint annyiszor szereti mondani) kiválasztott népének, az orosz fajnak hibátlan természetrajzát. Ebből a könyvből pontosan fel lehet ismerni a mai Oroszország tiszta ábrázatát. Misztikus lelkek csodálatos vágyát a felszabadulás után. Egy megmagyarázhatatlan erő szívárg fel az emberek tudatában, mely valami újat, boldogtat célóz. A végtelen szükségesség kezd itt egy minden rendszer nélküli folyamatot és ez a vágy ott ólálkodik minden koponya mögött. Erővel tudni akar, de nem tudja mit. Az emberek agya megtelik elméletekkel. A legkülömbözőbb szocialista, nihilista, anarchista ideák bugyborékolnak fel egy más, egy jobb erkölcs, az élet után vágyódó lelkekben. Felvonulnak a misztifikátorok, a próféták, a hívók és működnek: bomlasztják a régi erőket. A levegő megtelik egy különös villamossággal, mely magában hordozza a tisztító vihart. Ebben a könyvében Dostojewskij plasztikusan ábrázolja a mát és

tiszta vonalát rajzolja meg annak az útnak, melynek jönnie kellett.

Rövidebb lélegzetű műveiből is sok példát idézhetnénk Dostojewskij erkölcsi forradalmiságáról. Ahhoz, hogy Dostojewskijt nagyságának illő méreteken próbáljuk bemutatni és szellemének alig átfogható dimenzióit többféle megvilágításban magyarázzuk, kötetek kellenének.

Meg kell emlékeznünk Dostojewskijről, úgyis, mint a szlavofil propaganda legnagyobb hirdetőjéről. Azonban ezt a harcot nem szabad összetévesztenünk az elfogult nacionalisták bombasztikus vásári lármájával. Dostojewskij az oro z, illetve a szláv egységben látta a jövőt és egyedül ezt a népet tartotta képesnek arra, hogy Európának, ennek a kiélt kulturájú és kendőzött társadalmat élő kispolgári asszony-ságnak ajándékol adja a szabadságot, azt az igazságot, melyet ő oly nagyon kergetett, — a boldog embert...

Talán nem is nagyon tévedett!

MAJOR DEZSŐ

ANDREJEV POSTHUMUS KÖNYVE

Jóformán mindenkitől elhagyatva, a dekadens orosz polgárság tömegétől és a harcos bolsevikiektől távol, kicsiny finn falu csendjében hunyta le szemét a borzalom esztétikájának megteremtője, emberfélé és sorslátó Leonid Andrejev.

Amit alkotott, az a legjellemzőbb bizonyítéka egy hanyatló korszak gyöngé emberségének, egy új világ után vergődő polgárság fáradt pesszimizmusának. Andrejev az irtózat szimbolizmusába rángatja a „marionettes embersorsot“, gépek ütemét érzi a

húsvérember idegzetéből kiszakadni. Nem lát egységes ritmust, nem vállal egységes munkát. Chef d'oeuvre nincs. Legnagyobb alkotásait, az „Ember életét“, a „Gondolatot“ és a „Fekete álcákat“ legföljebb a sorsszimbolizmusuk kényszeríti összefüggő trilógiába. A finnországi önkéntes száműzetés jegyében azután megszületik e trilógia tartalmi kapcsolata, amikor a nagybeteg költő megírja a „Sátán naplóját“.

Andrejev a háború előtti szélcsend viharjósító időszakát választja ki utolsó munkájához, azt a kort, amelyben érezhetővé válik a dekadencia és a korrupció életképtelensége. A Sátán előbúvik pokolbeli palotájából, hogy elégesse a templomokat, lerontsa a szenthelyeket, amelyeken eddig megtört a pokol hatalma. (A fausti kiindulás senkit se tévesszen meg: Andrejev nem másol, az ő marionettjeit nem más költő keze rántja.) A pokolban nagyon unalmas volt már az élet, egyik ördög ép úgy hazudott, mint a másik, — de mind jól hazudtak. Ezért kívánczik a sátán a földre. Úgy akar az emberek szemébe hazudni, mint még soha senki. A földön szemlátomást sokat füllentettek, de a Sátán ezeket a füllentéseket kicsínyesnek, „gyerekesnek“ tartja. Megöli Wandergood amerikai milliárdost, belebujik a bőrébe és folytatja áldozatának életmódját, felhasználva a milliárdos vagyonát.

Mi történik? Kiderül, hogy a földiek nemcsak jól értik a hazudozás mesterségét, hanem úgy hazudnak, hogy becsapják, kirabolják, sőt megverik magát a Sántát is.

Felvonul az egész halálraitélt,

háborúelőtti emberi társadalom. Andrejev bebizonyítja, hogy a művészet, a hatalom s az egyház első emberei semmilyen eszköztől sem riadnak vissza, ha pénzt akarnak szerezni. A kulturális társadalom visszataszító képe mered ránk, mikor az „emberfölötti“ rossz helyett az „emberben lakó“ rossz lesz a mostani emberiség meggyilkolója. Amint az emberfölöttitől visszatér az emberéhez, világosabbak, érthetőbbek lesznek Andrejev szimbólumai. Erre a világosságra azért is nagy szüksége a nagybeteg írónak, mert könyve némely részében amúgyis túlsűrű színekkel fest és néhol a homályos, hevenyészett vázlatok egész rendszertelen, összefüggéstelen tömegével kerülünk szembe.

Egy haldokló költő pesszimizmusának utolsó hitvallása ez a könyv, az 1914-es Európa társadalmi életének legkomorabb képe. Azé a társadalomé, amelyből Andrejev a „Nagy Szürke“ országába menekült, amikor Piros-Oroszország és Fehér-Finnország határán hasztalan harcolt emberhez méltó életért.

FALUDI IVÁN

A MAGYAR KLASSZIKUS ZENE PROBLÉMÁJA

Bordeaux Géza hangversenye alkalmából

A helyzet ez: van szépségben és gazdagságban minden más nemzetet felülmúló népdal- és zeneköltészetünk; — de nincs a szó komoly értelmében vett klasszikus magyar zenénk. Van az ösztönyszerűleg éneklő magyar nép, melynek termelése tele van a primitívum minden lehető szépségével, de amely így nyersen, amint van: a nemzetközi klasszikus zene-

művészet áradatában legfennebb csak mint építő-anyag, vagy ethnographiai érdekesség jöhet szóba. Es van zeneiskolákat végzett, tanult zeneköltő, aki európai színvonalon álló zeneműveket teremt, melyek formában és technikai fölépítésben elérik a klasszikusnak nevezett művészi tökéletességet, de amelyekre a magyar jelzöt joggal és igazsággal nem alkalmazhatjuk.

E két véglet közt hányódnak érdekes összevisszaságban a magyar zenei élet összes tényezői. A *cigányok*; akik nem ambiciónálnak maguknak többet, mint hogy a közönség napi, vagy tán helyesebben mondva: éjjeli zenei szükségleteit kielégítsék. Ott vannak a naturalista úri népdalköltők, a *Fráter Lórándok* és *Balázs Arpádok*, akik született rátermettségükkel, egy pár sikerült népdaluk révén, országos hirre jutottak, de akiknek nincs annyi zeneelméleti tudásuk, hogy ki tudnák emelni a magyar népdalt abból a körforgásból, melyben ép úgy szintelenedik és halódik, mint édes testvére: a népszínmű. Aztán ott garázdálkodnak az élelmes kabaréköltők, *Zerkowits* és társai, akik limonádé-keverékeikkel elárasztották és szürkére festették a magyar eget.

Minél nagyobb itt a zűrzavar és minél bántóbb ebben a disszonancia: annál inkább megérdemlik figyelmünket a magyar zenei kultúrának azok a tiszteletreméltó, de legtöbbször tragikus sorsú munkásai, akik megpróbálták ezen a téren rendet teremteni. Akik, szívekben szeretettel a magyar eredeti zene iránt, elméjükben teljes fegyverzetű zeneelméleti tudással, igyekeztek kitölteni azt a végzetes űrt, mely magyar népzene és

műzene közt tátong, s mely az egész magyar zenei kulturát két, egymással eddig kinembékíthető pártra osztja. *Liszt Ferenc* magyar rapszódiai és *Erkel* operái indították meg ezt a történelmi folyamatot s az azóta lefolyt 80 év alatt ideális magyar lelkek egész sora hozta áldozatul életét és erejét annak a problémának megoldására, hogy a magyar népzene magasabb művészi formákba öntse. Ezek közé tartozott *Farkas Ödön* is, kinek élete és munkássága ebből a nézőpontból kapja meg igazi jelentőségét. És ennek a folyamatnak egyik figyelemre méltó hullámverése a *Bordeaux Géza* munkássága is.

Legközelebb (1921. VI. 18.) tartott zenetanári és zeneszerzői hangversenye igen érdekesen feltárta azt a két sarkalatos pontot, melyen ez az egész problema forog.

Az előadott eredeti eredményekben végigpróbálja a szerző újszólván az összes zenei műformákat. Megjelennek előttünk a legegyszerűbb szövésű népdal mellett a művészebb feldolgozású nép- és műdaloknak egész sora, a magyar ábrándok és fantáziák különféle alakjai, indulók és népdalokból összeállított rapszódiai, nyitány- és koncert-etüdök; sőt felvonul a legmagasabb és legkötöttebb klasszikus műforma: a *szonáta* is.

A legkomolyabb művészi elmélyedéssel és a legalaposabb elméleti tudással igyekezett szerző ezeket a műformákat tiszta magyar zenei anyaggal tölteni ki. Hogy neki sem sikerült a probléma megoldásához közelebb jutni, legfőbb oka abban van, hogy ő is, mint elődei, nem szállott le elég mélyre és elég közel a magyar népi zenéhez. Megelégedett feszinen úszó,

közismert dallamokkal és motívumokkal, melyek nem az igazi népi zenéből, hanem a cigányoktól és úri naturalistáktól elkoptatott ú. n. mű-magyar-népdalokból valók. E tekintetben kétségtelen, hogy a legzseniálisabb magyar zeneköltő, *Bartók Béla* jár helyes úton; aki a paraszti népdalból indulva ki, olyan eredeti és megkapó művészi formába tudta önteni a primitív népzenei motívumokat, hogy azok a legkényesebb koncert-igényeket is kielégítik, anélkül, hogy eredeti magyar népi jellemükből kivetkőznének.

Bordeaux Géza hangversenyének másik problémánkra vonatkozó tanulsága az ő zenetanári működésével áll kapcsolatban.

Hogy az igazi magyar klasszikus zene olyan nehezen akar megszületni, annak főbenjáró oka az is, hogy évtizedeken keresztül a magyar zenei anyag nemcsak nem volt beleiktatva a magasabb zeneoktatás tantervébe, de egyenesen ki volt tiltva onnan. Ezért volt lehetséges és az is csak köztünk magyarok közt történhetik még ma is meg, hogy a magyar növendékek 8—10—12 évig járják a konzervatóriumokat s mikor minden osztályt elvégeznek, egy közönséges magyar népdalt eljátszani nem tudnak; jóllehet, erre a legutolsó cigánypurd is már az első év végén, minden alaposabb tanulás nélkül képes.

Öszintén megvallom, hogy nem volt még elég alkalmam olyan behatóan megismerni a *Bordeaux Géza* tanítási elveit és módszertani eljárását, hogy arról ítéletet mondhatnék; de azt már most a legnagyobb dicsérettel kiemelhetem, hogy tanítványai nemcsak megismerteti a magyar zenét, de ta-

nításának mintegy a gerincévé igyekszik azt tenni. Bizonyára része van benne annak is, hogy itt Kolozsvárt *Boér Gergely*, az állami tanítóképző nyugalmazott tanára volt a zenében első tanítója s hogy élete javarészt Kecskeméten ennek a magyar városnak tiszta magyar szellemű konzervatóriumában töltötte el. De a főérdem kétségkívül mégis csak az övé: Hogy nemcsak el nem felejtette, amit tanult és tudott a magyar zenéről és nemcsak szereti és ápolja most is a magyar zenét, de annak szeretetét igyekszik tanítványai szívébe is átültetni.

Úgy tűnik fel előttem, hogy ez éppen most, minden módszertani fogásnál és finomságnál fontosabb és életbevágóbb.

SEPRÓDI JÁNOS

KÉPZŐMŰVÉSZETEK SZOVJET- OROSZORSZÁGBAN

Szovjetoroszország kultúrszervei a képzőművészetek terén az első jelentős lépést a műzeumok szervezésével, a műkincsek összegyűjtésével és megóvásával tették.

A tanácsrendszer első idejében egymást érték a hírek az európai sajtóban a képzőművészeti kincsek, szobrok, képek rombolásáról. Mindenesetre történtek olyan dolgok, amik a távoli szemlélő szempontjából elítélhetők; ledöntöttek néhány szobrot, a vidéken elpusztítottak néhány műkincset, különösen képeket, ezek azonban megmagyarázható és megérthető jelenségei minden forradalmi átalakulásnak. Különben is ezek a jelenségek elszigetelt esetek voltak csak. Mert a rendszer ennek az ellenkezőjét csinálta. Igen: „elrabolták“ a műkincseket — de hivatalosan „rabolták el“ azért, hogy megmentsék egyrészt a tömegek dűhe és kultúrálatlan-

sága, másrészt a forradalom és polgárháború pusztításai elől. „Elrabolták“, hogy rendszerbe foglalva múzeumokba gyűjtsék azokat.

Egymásután szervezte a szovjet az új múzeumokat, részint az elrekvirált műkincsekből, részint az élő művészekről vásárolt képekből. Az „Eremitage“-t, Oroszország egyik legelső képzőművészeti intézetét, amelynek a kiállításai a szovjet alatt megkészsereződtek, a petrográdi cári Téli-palotába költöztették át, ahol a palota egy egész szárnyát bocsájtották rendelkezésére.

A múzeumok és állandó kiállítások megszervezése mellett különös gondot fordítottak a vándorkiállítások és népművészeti kiállítások szervezésére. Így például a kazáni egyetem ünnepi termében kizárólag a keleti népek művészeti alkotásaiból rendeztek 1920-ban egy hatalmas arányú kiállítást. Grapar, Oroszország egyik leghíresebb művészettörténésze vezetésével szintén 1920-ban egy misszió utazott Észak-Oroszországba a műemlékek összegyűjtése céljából. Omkszban egy öt évfolyamos iparművészeti iskolát nyitottak, népművészeti múzeummal kapcsolatosan. Hogy milyen hatalmas munkát végeztek a vidéken, azt a legjobban a statisztikai adatok bizonyítják. A központi végrehajtóbizottság 1920 novemberi ülésén Lunacsarszkij közoktatásügyi népbiztos beszámolójában bejelentette, hogy a vidéken 119 múzeum van. (A cári Oroszországnak mindössze 31 vidéki múzeuma volt!) Hozzátette azt is, hogy a műértékek gyűjtésében maga a nép segít az egyes bizottságoknak.

A képzőművészeti ügyek intézését központilag a kiállítási komité, a Proletkult és Művészeti Munkások Szervezete végzi. Ezek szervezik meg a kiállításokat, gyűjteményeket, iskolákat.

A legfontosabb képzőművészeti iskola az Első Állami Művészeti és Diszítőműhely iskolája. Ennek alosztályai:

festészet, grafika, diszítőművészet, szobrászat, színpad-dekoráció, architektúra, művészet-elmélet és művészet-történet. Ezenkívül képzőművészeti alosztálya van a Proletkultnak, képzőművészeti műhelye a Művészháznak, Moszkvában van a művészet pedagógiai intézet és a kerületekben a kerületi művészeti műhelyek.

1919-ben Moszkvában tizenkilenc kiállítást rendeztek, Petrográdon pedig hármatot, amelyek közül az egyikben 2500 művész vett részt.

1918 és 1919-ben Moszkvában 13 új szobrot emeltek. A tanácsköztársaság nagyobb városaiban szobrokat emeltek a következő eszméknek és embereknek: A forradalomban elesett hősök emléke, Az emberi eszme emléke, A tanácsköztársaság obeliszkje, Rasin és társai, Dosztojevskij, Bakunin, Danton, Robespierre, Marx, Engels, Lassale, Heine, Nikitin (orosz népköltő), Sevcsenko (ukrán népköltő) stb. stb.

A tanácsköztársaság leghatalmasabb képzőművészeti alkotása a harmadik Internacionale emlékműve, amelynek tervezetét Tatlin készítette. Az emlékmű anyaga kizárólag üveg és vas. Az építmény három hatalmas tömbből áll, amelyek spirális vonalban tornyosulnak egymás fölé. Itt fogják elhelyezni az Internacionale összes hivatalait. A mű terve az Eifeltorony, az amerikai felhőkarcolók és az ázsiai építőművészet gondolatainak egyesítéséből keletkezett az üvegarchitektúra megoldásában. A monumentális építménynek szintén üvegből készült modelljéhez valóságos népvándorlás indult meg Petrográdon, 1920-ban: az emlékmű az építészetnek valami sohanemlátott remeke lesz.

+

Nagy súlyt fektetnek Oroszországban a klasszikus képzőművészeti alkotások ismertetésére is. A „Tvorcsesztvo“ (Alkotás) című folyóirat például folytatásokban ismerteti a képzőművészetek

történetét s reprodukciókban hozza az egyes korszakok mestereinek legjellemzőbb munkáit. Megtalálhatjuk itt a görög szobrászattól kezdve Picassoig, az olasz futuristákig az összes jelentős alkotások reprodukcióit. A cikksorozat nem történeti korszakok és nem iskolák, hanem a képek pszichikális tartalma szerint szedi rendszerbe a képzőművészetek történetét. Így pl. az egyik fejezet címe: „A festészet az uralkodó osztály szolgálatában“. Itt találjuk Verrocchio, Botticellit, Velasqueset, Tiziant, Raphaelt stb. Egy másik fejezet címe: „A falu a képzőművészetben“. Itt Ménéir, Millet, Renoire stb. híres képeit hozzák. A külföldi futuristákat, kubistákat a „Város festészete“ című fejezetben találhatjuk meg.

A munkások lakásának díszítésére a régi művészietlen Krisztus, Mária stb. nyomatok helyett a leghíresebb festők hasonló tárgyú képeiből csinálnak szép-kivitelű reprodukciókat.

A festészet, ép úgy, mint az irodalom, a színház, két nagy osztályba sorolható Szovjetoroszországban. A tiszta művészi alkotások és a propaganda szolgálatába állított festészet osztályába.

Az utóbbinak a munkája főleg a plakátfestészet terén mutat fel szép eredményeket; de vannak híressé vált tendenciózus irányzatú nagy festmények is szép számmal, amelyek a munka diadalát, a proletáriátus harcát, a tőke kizsákmányoló erejét stb. szimbolizálják. A heti és félhavi folyóiratok is tele vannak ilyen tendenciózus képekkel, rajzokkal, metszetekkel. Érdekes, hogy ezek a festők is csaknem kivétel nélkül elrugaszkodtak a naturalizmustól és impresszionizmustól és többnyire a kubizmus „érthetőbb“ formáival és az expresszionizmus formaeredményeivel dolgoznak. Képeik témáinak központ-

jában a hatalmas, mezítelen munkásember alakja áll, akinek ezer és ezer varriációját csinálják.

A régi irányú és a tendenciózus festők közül ismertebbek: N. Szinezubov, A. Jakimcsenkó, Ilya Szokolov, Alexandru Pavlov (késői impresszionista), A. Jakovlyev (a naturalizmusból fejlődik a kubizmus eszközeivel a szintézis felé), Geraszimov, Melynikov, Bubiova (a kubizmus irányában fejlődik), L. O. Paszternák (tipikusan impresszionista) stb. stb.

A tiszta művészet területén úgyszólván mindenütt az expresszionisták viszik a vezetőserepet. Kandinszkij, Malyevics, Altman vezetik a Szépművészetek kollégiumát.

A szakszervezeteken belül komoly és értékes harc folyik az egyes művészeti irányok közt. Az impresszionistákkal szemben a szuprematizmus hívei állanak (Malyevics csoportja). 1919-ben alakult ki egy új csoport Alekszej Criscsenkó vezetésével. A csoport „tektonikus primitíveknek“ nevezi magát; a kubizmus eszközeivel és az ázsiai népművészetek hatása alatt dolgozik.

(Az érdeklődőknek egy németnyelvű könyvet ajánlhatok, amely 1919-ig tárgyalja és reprodukciókban mutatja be az új orosz képzőművészetet. A könyv: Konstantin Umanszkij: „Neue Kunst in Rusland“ címmel jelent meg Kiepenhauer kiadásában. Ára 50 márka.)

MÁCZA JÁNOS

NAPKELET HIREI

A Napkelet július 16-án Nagybányán irodalmi estélyt rendez, amelyen Janovics Jenő, Kádár Imre és Ligeti Ernő, a kolozsvári magyar színház tagjai közül pedig Baróti Erzsé, Izsáky Margit, R. Lorber Ilona, Lengyel Vilmos és Táray Ferenc szerepelnek.

A Napkelet regény és verspályázatának eredményét a Napkelet legközelebbi számában hídetjük ki.